

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนกึ่งโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

ชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของแรงงานไทย
หลังจากกลับจากการทำงานต่างประเทศ

กัญณิกา อังศุณสมันต์

หัวหน้าโครงการ

รศ.ดร.สมชาย ธีรประเสริฐ

นักวิจัยหลัก

รศ.ดร.วริทธิ์ เจริญเลิศ

ดร.เมณฑาพร อติวานิชยพงศ์

สนับสนุนโดยมูลนิธิสมานะ
สำหรับคนจนและคนกึ่งโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

ชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของแรงงานไทย
หลังกลับจากการทำงานต่างประเทศ

ผู้วิจัย

กัณณิกา อังศุทธสมบัติ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานภาพของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกลำบากทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหที่ทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัว องค์กรรัฐ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวดี บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเหมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า “คนจนมักจะถูกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ” ไซส์! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบริวาร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาตัม สมิธ นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหามาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริมนทลกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในสังขรณ์ว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอารัดเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีและจะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติภารกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือคอมพาสที่สอดส่องให้เห็นคนจนในหีบในช่อง ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
หัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เน้นศึกษาคุณภาพชีวิตและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแรงงานไทยหลังกลับจากการทำงานต่างประเทศ ใน 3 ประเด็นหลัก คือ (1) ปัญหาและผลกระทบจากการย้ายถิ่น (2) ครอบครัวและชุมชนของแรงงานคืนถิ่น (3) แนวทางการช่วยเหลือ โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงและความต้องการความช่วยเหลือจากระบบสวัสดิการของรัฐ

โดยเลือกศึกษาแรงงานคืนถิ่นจำนวน 10 คน ที่ประสบความสำเร็จกลับมาประกอบอาชีพในหมู่บ้านสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว และแรงงานที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ สัมภาษณ์ครอบครัวและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน มีพื้นที่ศึกษาอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการย้ายถิ่นสูงทั้งในประเทศ (Internal Migration) และไปทำงานต่างประเทศ (International Migration) ทำให้เห็นภาพผลกระทบจากการย้ายถิ่นทั้งกับตัวผู้ย้ายถิ่นและครอบครัว รวมถึงแนวทางการร่วมมือในการแก้ปัญหาของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านนี้เริ่มมีคนไปทำงานต่างประเทศกันมากตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 ขณะนี้มีสมาชิกไปทำงานอยู่ต่างประเทศประมาณ 100 หลังคาเรือน จากทั้งหมดหมู่บ้าน 160 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่จะเริ่มย้ายถิ่นไปทำงานนอกหมู่บ้านหลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บางคนไปทำงานในโรงงานที่เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ ก่อน เมื่ออายุครบ 20 ปีจึงทำเรื่องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปัจจุบันผู้ต้องการย้ายถิ่นไปต่างประเทศมีแนวโน้มอายุน้อยลง (25-35 ปี) ระดับการศึกษาสูงขึ้น (คือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3) ทำงานที่ใช้ฝีมือมากกว่าในอดีต โดยผ่านสายในหมู่บ้านและไปแบบผิดกฎหมายมากกว่าแบบถูกกฎหมายที่มีสัญญาจ้าง

ปัจจุบันในหมู่บ้านมีผู้กำลังทำงานอยู่ในต่างประเทศ 96 คน ส่วนใหญ่ไปเกาหลีแบบผิดกฎหมาย อยู่กำลังดำเนินเรื่องจะไปทำงานต่างประเทศอีก 10 คน ส่วนคนที่กลับมาแล้วไม่เกิน 2 ปี มี 38 คน ในจำนวนนี้เกือบครึ่งต้องการกลับไปทำงานต่างประเทศอีก แต่ครั้งนี้อยากไปประเทศที่มีสัญญาจ้างอย่างได้วันมากกว่าไปทำงานผิดกฎหมายในเกาหลี กล่าวอีกนัยหนึ่ง แรงงานคืนถิ่นมาแล้วยังคิดที่จะไปทำงานต่างประเทศอีก แต่เริ่มมีประสบการณ์ว่าการไปทำงานแบบถูกกฎหมายเสี่ยงน้อยกว่า

กลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

ตัวผู้ย้ายถิ่น มี 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ (1) คนที่ประสบความสำเร็จ มีเงินเก็บกลับมาบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับการบริหารการใช้เงินที่ได้มา ส่วนใหญ่ใช้หนี้หมด สามารถตั้งตัวประกอบอาชีพหลังกลับได้ แต่ในช่วงต้นต้องลองผิดลองถูกกับการประกอบอาชีพ ต้องมีระยะเวลาในการปรับตัวและลองผิดลองถูก กว่าจะลงตัวส่วนใหญ่ใช้เวลาถึง 3 ปีหลังกลับมา (2) คนที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ เช่น มีปัญหากับนายจ้าง ประสบอุบัติเหตุ ถูกยุติสัญญาจ้างก่อนกำหนด รวมทั้งคนที่ถูกหลอกเสียเงินไปแล้วแต่ไม่ได้ทำงาน โดยเฉลี่ยจะเป็นหนี้ประมาณ 100,000-150,000 บาท/คน/ครั้ง กลุ่มนี้ไม่มีเงินเหลือเก็บกลับมาหรือยังใช้หนี้ไม่หมด เมื่อกลับเข้าสู่หมู่บ้านมักจะเก็บเนื้อเก็บตัว ไม่อยากพูดเรื่องการไปทำงานต่างประเทศให้ใครฟัง และก็ไม่ได้อ่ต่อสู้ดิ้นรนที่จะเข้าไปเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากคิดว่า

เป็นการไปแบบผิดกฎหมาย บางคนถูกหลอกซ้ำซ้อนจากความพยายามที่จะเสี่ยงไปทำงานต่างประเทศอีก ต้องเอาที่ดินแบ่งขาย ขายรถ ทรัพย์สินที่มีอยู่ เท่าที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ บ้างต้องหนีไปทำงานรับจ้างทั่วไปเพื่อประทังการดำเนินชีวิตไปวันๆ

ครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น คือคู่สมรสและบุตร ความห่างไกลกันอาจทำให้มีปัญหาคู่สมรสกระทบกระทั่งกันง่ายขึ้นหรือมีความไม่มั่นใจ โดยเฉพาะคนที่ขาดการติดต่อกับครอบครัว บางครอบครัวจบด้วยการหย่าร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับผู้ย้ายถิ่นก็ห่างเหิน เด็กบางคนถูกทิ้งไว้ตามลำพังกับปู่ย่าตายาย เด็กไม่ผูกพันกับพ่อแม่ เสี่ยงที่จะไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ผลการเรียนตก คบเพื่อนเที่ยว ใช้เงินเก่ง

บุคคลหลายกลุ่มในหมู่บ้านพยายามการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ครูและคนรุ่นใหม่ที่กลับจากต่างประเทศพยายามสร้างกิจกรรมเพิ่มรายได้ให้คนในพื้นที่ กิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีคนไปทำงานอยู่ต่างประเทศ เชื่อมโยงกลุ่มเยาวชนกับผู้สูงอายุเพื่อเป็นการช่วยกันดูแลเด็กๆ ที่พ่อแม่ไม่อยู่ และมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ส่วนโอกาสในการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐนั้น กลุ่มแรงงานคนจีนและครอบครัวยังเข้าไม่ถึง ส่วนใหญ่พยายามหาทางออกด้วยการสร้างสวัสดิการขึ้นมาเองในชุมชน

สารบัญ

คำนำสกว.	
คำนำหัวหน้าโครงการ	
บทคัดย่อ	
สารบัญ	
	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหา	1
พื้นที่และขอบเขตวิธีการศึกษา	2
ภูมิหลังของหมู่บ้านและภูมิหลังการไปทำงานต่างประเทศ	3
บทที่ 2 ผลการศึกษา	
ความเป็นอยู่ ปัญหาของแรงงานคืนถิ่นและครอบครัว	5
ชุมชนกับแนวทางการช่วยเหลือ	7
โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ	9
บทที่ 3 กรณีศึกษา	12
บทที่ 4 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	
บทสรุป	28
ข้อเสนอแนะ	31
บรรณานุกรม	33

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

หลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 จำนวนแรงงานไทยที่ออกไปขายแรงงานในต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นจนถึงปี 2542 ดังสถิติในปี พ.ศ.2540 ถึง พ.ศ.2542 มีแรงงานไทยไปต่างประเทศ 183,671 คน 191,735 คน และ 202,056 คนตามลำดับ แต่สถิติหลังจากนั้นจนถึงปี 2544 มีแนวโน้มลดลงเล็กน้อยในภาพรวม คือ ปี พ.ศ. 2543 และ 2544 มีแรงงานไทยที่ไปทำงานอยู่ต่างประเทศจำนวน 193,041 คน และ 160,252 คน ตามลำดับ โดยได้หันยังเป็นตลาดแรงงานที่แรงงานไทยนิยมเดินทางไปมากที่สุด แม้จะมีนโยบายปรับลดค่าจ้างและลดชั่วโมงการทำงานลงก็ตาม คือ มีจำนวน 90,358 คน (ร้อยละ 56.4) รองลงมาคือ สิงคโปร์ 21,351 คน และอิสราเอล 11,256 คน (สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2545)

ในปี 2544 คาดว่ามีแรงงานไทยที่ทำงานอยู่ต่างประเทศรวมประมาณ 410,653 คน ใน 4 ตลาดหลัก คือ ตลาดแรงงานในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกกลาง สหรัฐอเมริกาและยุโรป และประเทศอื่น ๆ แรงงานไทยอยู่ในภูมิภาคเอเชียมากที่สุด 314,963 คน (ร้อยละ 76.7) รองลงมาเป็นตลาดแรงงานในตะวันออกกลาง จำนวน 82,915 คน (ร้อยละ 20.2) ประเทศอื่น ๆ จำนวน 7,772 คน (ร้อยละ 1.9) และประเทศในกลุ่มยุโรป สหรัฐอเมริกา ฯลฯ จำนวน 5,003 คน (ร้อยละ 1.2) ได้หันเป็นประเทศที่แรงงานไทยนิยมไปทำงานมากที่สุดถึง 144,992 คน (ร้อยละ 35.3) รองลงมา ได้แก่ สิงคโปร์

แรงงานเหล่านี้ไปทำงานโรงงาน งานก่อสร้าง เกษตรกรรม และงานบริการ เช่น งานผู้ช่วยแม่บ้าน งานอนุบาลเด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ ภัตตามร้านอาหาร ฯลฯ และพบว่าแนวโน้มของแรงงานหญิงมีจำนวนสูงขึ้น แรงงานที่ไปทำงานมีทั้งที่ไปอย่างถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ผลกระทบจากการทำงานแรงงานบางคนอาจตกอยู่ในภาวะเจ็บป่วยเนื่องจากสภาพแวดล้อม บางคนทำงานผิดกฎหมายเนื่องจากความไม่รู้กฎหมายหรือวัฒนธรรมของประเทศปลายทาง อาจถูกส่งกลับก่อนครบสัญญา ฯลฯ โดยทั่วไปแรงงานไทยที่สิ้นสุดการทำงานและเดินทางกลับประเทศ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่สามารถสร้างรายได้จากการไปทำงานจนเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ สถานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้นกว่าเดิม และกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างรายได้ ภาระหนี้สินยังคงอยู่ ซึ่งมีสาเหตุทั้งจากการถูกหลอกลวงจากบริษัทจัดหางานเถื่อน หรือที่ไปทำงานโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ในที่สุดแรงงานกลุ่มนี้มักต้องดิ้นรนไปทำงานต่างประเทศใหม่อีกครั้ง

รายได้จากการไปขายแรงงานที่ต่างประเทศของแรงงานไทยและส่งกลับโดยผ่านระบบธนาคารเป็นจำนวนมาก สถิติจากธนาคารแห่งประเทศไทยรายงานว่าเงินที่ส่งกลับของแรงงานในปี 2541 มีจำนวน 58,845 ล้านบาท ปี 2542 จำนวน 56,910 ล้านบาท และในปี 2543 จำนวน 66,836 ล้านบาท ในปี 2543 เป็นรายได้

นำเข้าสูงเป็นอันดับ 8 สูงกว่ารายได้ที่ได้จากการส่งออกอัญมณี เครื่องประดับ ข้าว ยางพารา เสียอีก จำนวนเงินที่ส่งกลับสูงสุด 5 อันดับแรก มาจากไต้หวันมากที่สุด 27,833 ล้านบาท รองลงมา คือ สิงคโปร์ 4,359 ล้านบาท ญี่ปุ่น 3,326 ล้านบาท อิสราเอล 3,241 ล้านบาท และจากสหรัฐอเมริกา 1,929 ล้านบาท

แรงงานไทยทั้งสองกลุ่มเมื่อกลับสู่ถิ่นฐานมักจะประสบปัญหาที่คล้ายกัน เช่น รายได้ลดลง การปรับตัวด้านอาชีพ ส่วนใหญ่กลับไปดำเนินชีวิตภาคเกษตรดั้งเดิม กลุ่มแรงงานที่มีปัญหาจากการทำงาน ยังคงมีหนี้สินค้าง มีปัญหาครอบครัว หรือต้องดิ้นรนไปทำงานในต่างประเทศอีกเพื่อลดหนี้สิน จนเป็นวงจรไม่จบสิ้น ส่วนแรงงานที่สามารถสร้างรายได้จากการทำงานในต่างประเทศจนปลดปล่อยหนี้สินได้ แต่ก็ไม่สามารถนำความรู้ทักษะที่ได้มาประยุกต์ใช้หรือหางานในตลาดแรงงานในประเทศได้ กลับมาแล้วทำงานในภาคเกษตรด้วยระบบเดิม รายได้ลด รายจ่ายยังคงเดิม เมื่อใช้จ่ายเงินที่ได้มาหมด ก็จะต้องดิ้นรนไปทำงานต่างประเทศอีกเช่นกัน

แรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่มีประสบการณ์และทักษะจากการทำงาน จากการใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศ มีศักยภาพที่จะกลับมาพัฒนาทั้งเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนและประเทศชาติได้ การพัฒนาสวัสดิการเพื่อแรงงานที่กลับจากทำงานต่างประเทศกลุ่มนี้ถือเป็นการลงทุน เพื่อสร้างโอกาสความสามารถให้แรงงานได้สร้างประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมในที่สุด

พื้นที่และขอบเขตวิธีการศึกษา

การศึกษาดำเนินการในช่วงระหว่างกุมภาพันธ์ ถึงมิถุนายน 2545 เป็นการเก็บข้อมูลด้วยเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เจาะลึกแรงงานคืนถิ่นที่กลับจากต่างประเทศกลุ่มที่กลับสู่หมู่บ้าน ประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) แรงงานคืนถิ่น ครอบครัวทั้งแม่บ้านและเด็ก เยาวชน และผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน

พื้นที่ศึกษา คือหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอเมือง จ. เชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการย้ายถิ่นทั้งในประเทศ (Internal Migration) และการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ (International Migration) นอกจากเป็นตัวอย่งของหมู่บ้านที่มีการย้ายถิ่นสูงแล้วยังเป็นหมู่บ้านที่เห็นภาพผลกระทบจากการย้ายถิ่นทั้งกับตัวผู้ย้ายถิ่นและครอบครัว และเป็นตัวอย่างที่มีความร่วมมือของชุมชนในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มเยาวชน แรงงานคืนถิ่นที่กลับมาแล้ว และครูในชุมชน

ประเด็นและขอบเขตการศึกษา โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกแรงงานคืนถิ่นที่กลับมาแล้ว จำนวน 10 คน ซึ่งประกอบด้วยแรงงานที่ประสบความสำเร็จกลับมาประกอบอาชีพในหมู่บ้าน ได้เงินกลับมาพัฒนาด้านอาชีพยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว แรงงานคืนถิ่นที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ เช่น ถูกสายในหมู่บ้านหลอก มีหนี้สินจากการสมัครไปทำงานหรือรายได้ที่ได้ไม่เพียงพอกับจำนวนหนี้สินที่มีอยู่ ปัญหาครอบครัวทั้งปัญหาชีวิตคู่และเด็ก เยาวชนที่แม่และ/หรือพ่อไปทำงานต่างประเทศ ประเด็นที่ศึกษาได้แก่ (1) ภูมิหลังและประวัติการไปทำงานต่างประเทศ (2) การดำเนินชีวิตของแรงงานคืนถิ่นและครอบครัว ทั้งมิติทางเศรษฐกิจและสังคม (3) โอกาสและปัญหาของแรงงานคืนถิ่นที่จะเข้าถึงบริการความช่วยเหลือของรัฐ (4) ความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับสวัสดิการที่แรงงานคืนถิ่นควรได้รับความช่วยเหลือ

การนำเสนอของรายงานฉบับนี้ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นการชี้แจงความสำคัญของปัญหาพื้นที่และขอบเขตวิธีการศึกษา ส่วนที่ 2 ข้อมูลที่เป็นภูมิหลังของหมู่บ้าน ภูมิหลังการไปทำงานต่างประเทศ, ความเป็นอยู่ ปัญหาของแรงงานคืนถิ่นและครอบครัว, ชุมชนกับแนวทางการช่วยเหลือ, โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ และความจำเป็นความต้องการความช่วยเหลือจากระบบสวัสดิการของรัฐ ส่วนที่ 3 ตัวอย่างกรณีศึกษาแรงงานคืนถิ่น ทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 10 กรณีศึกษา สถานการณ์ของแรงงานคืนถิ่นและครอบครัว

ภูมิหลังของหมู่บ้านและภูมิหลังการไปทำงานต่างประเทศ

เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการย้ายถิ่นของคนในหมู่บ้านอพยพมาจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน ตั้งแต่ประมาณปี 2507 ประกอบด้วย 2 หมู่ 11 คุ่มบ้าน โครงสร้างการบริหารของกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วยตัวแทนจากคุ่ม ๆ ละ 2 คน ปัจจุบันหมู่บ้านมีขนาดประมาณ 160 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 1,057 คน อาชีพหลักของหมู่บ้านนี้ ทำนา อาชีพรอง คือ เลี้ยงวัว สวนผลไม้ เช่น สวนลำไย ทำไร่ข้าวโพด อาชีพเสริมเป็นกลุ่มอาชีพทอผ้า ปัญหาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน คือ รายได้น้อยเนื่องจากราคาสินค้าเกษตรตกต่ำไม่แน่นอน บางส่วนไม่มีที่ดินทำกิน ปัญหาทางสังคม มีปัญหายาเสพติดของวัยรุ่นและคนในวัยทำงาน และผู้ติดเชื้อเอดส์

สภาพการย้ายถิ่นในหมู่บ้าน ครอบครัวที่มีสมาชิกเคยย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมีมากกว่า 100 ครอบครัว ทั้งที่ย้ายถิ่นภายในประเทศและย้ายถิ่นไปต่างประเทศ การย้ายถิ่นในประเทศส่วนใหญ่จะเริ่มย้ายถิ่นไปทำงานนอกหมู่บ้านหลังจากจบชั้นประถม 6 บางคนไปทำงานในโรงงานที่เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ แต่ทำในระยะเวลาไม่นาน เมื่ออายุครบ 20 ปี ก็จะกลับมากทำเรื่องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปัจจุบันผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นไปต่างประเทศมีแนวโน้มอายุลดลง เห็นได้จากเยาวชนบางคนในหมู่บ้านเริ่มมีผู้ที่พยายามหาช่องทางไปทำงานด้วยอายุเพียง 18 ปี โดยผ่านสายในหมู่บ้าน ไปในรูปของ Trainees แล้วแอบหลบทำงาน (over stay) ที่ประเทศเกาหลี ผู้ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ปัจจุบันมีแนวโน้มระดับการศึกษาที่สูงขึ้น พบว่าเป็นคนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไปงานที่ใช้ฝีมือมากกว่าในอดีต

การไปทำงานต่างประเทศเป็นชายมากกว่าหญิง ช่วงที่เริ่มมีคนไปทำงานต่างประเทศประมาณปี พ.ศ. 2533 ประเทศที่นิยมไปทำงาน ได้แก่ ซาอุดีอาระเบีย และอิรัก ต่อมาเริ่มมีหญิงย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมากขึ้น ด้วยสาเหตุที่ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันในหมู่บ้านมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าใช้จ่ายของบุตรด้านการศึกษา สาเหตุหลักที่ผลักดันไปทำงานต่างประเทศของคนในหมู่บ้านนี้ คือ ต้องการรายได้ที่สูงขึ้น ต้องการเงินก้อน ดังคำพูดที่ว่า “เพราะการไปนอกรวยเร็ว มีเงินเก็บเร็ว” ปัจจุบันคนที่สมัครไปทำงานไปแบบผิดกฎหมายมากกว่าแบบถูกกฎหมายมีสัญญาจ้าง

ข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนในหมู่บ้าน¹ พบว่าคนในหมู่บ้านมีผู้ที่ไปต่างประเทศมากถึงกว่า 1 ใน 5 หรือมากกว่า 20% ของครัวเรือนในหมู่บ้าน เป็นผู้ที่กำลังทำงานอยู่ที่ต่างประเทศ 96 คน ส่วนใหญ่ไปเกาหลีแบบผิดกฎหมาย (เกาหลี 71 คน ได้เห็น 15 คน อิสราเอล 5 คน บรูไน 2 คน และ สิงคโปร์ มาเลเซีย ฮองกง ประเทศละ 1 คน) กำลังดำเนินเรื่องไปทำงานต่างประเทศอีก 10 คน (ไปได้เห็น 4 คน อิสราเอล 4 คน และเกาหลีอีก 2 คน) นอกจากนี้คนที่กลับมาแล้วไม่เกิน 2 ปี มีจำนวน 38 คนในจำนวนนี้เกือบครึ่ง (18 คน) ก็มีความสนใจที่จะกลับไปทำงานต่างประเทศใหม่อีก แต่ครั้งนี้สนใจจะไปประเทศที่มีสัญญาจ้างอย่างได้วันมากกว่าไปทำงานผิดกฎหมายอย่างในเกาหลี (ได้เห็น 8 คน อิสราเอลและบรูไน ประเทศละ 2 คน เกาหลีและสิงคโปร์ ประเทศละ 1 คน และอีก 5 คนยังไม่ทราบว่าจะไปประเทศอะไร) อีก 20 คน อยู่ระหว่างซึ่งใจว่าถ้ามีโอกาสก็จะกลับไปทำงานต่างประเทศอีกเพราะต้องการรายได้เพิ่ม นั่นคือแรงงานคืนถิ่นมาแล้วยังคิดที่จะไปทำงานต่างประเทศอีก แต่ในจำนวนนี้บอกว่าถ้าอยู่ในประเทศไทยแล้วประกอบอาชีพที่มีรายได้พออยู่ได้ ซึ่งยินดีที่จะมีรายได้น้อยกว่าที่ได้จากต่างประเทศ ที่พอกับรายจ่ายก็จะไม่ไปอีก จะอยู่ทำเกษตรที่บ้านพร้อมกับได้อยู่ใกล้ชิดลูกและครอบครัวดีกว่า หลายคนอยู่ในช่วงระหว่างทดลองทำเกษตรแบบที่ตัวเองเชื่อและอยากทำ เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีแรงงานคืนถิ่นอีกจำนวนไม่น้อยที่กลับจากตะวันออกกลางตั้งแต่เมื่อหลายปีก่อน เป็นกลุ่มที่อายุมากกว่ารุ่นปัจจุบัน กลุ่มนี้ตั้งใจจะไปต่างประเทศอีกเพราะอายุมากขึ้นไปที่บริษัทจะรับ

ปัญหาจากการไปทำงานต่างประเทศไม่ได้เกิดเฉพาะแต่กลุ่มที่ไปทำงานในต่างประเทศเท่านั้น ยังมีกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกลอกและไม่ได้ไปทำงานแต่มีหนี้ที่เกิดจากการกู้ไปเป็นค่าหัว กลุ่มนี้ประสบปัญหาถูกลอกเสียเงินให้แก่สายนายหน้าเถื่อนที่เข้ามาในหมู่บ้าน แต่ไม่ได้ทำงานบางคนได้เดินทางไปประเทศที่สมัครไปแต่ไปติดที่ด่านตรวจคนเข้าเมือง ในหมู่บ้านศึกษามีจำนวนถึง 22 คน ที่ถูกลอกจากสายที่เข้ามาชักชวนในหมู่บ้านในช่วงปีที่ผ่านมา 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่ถูกลอกไปเกาหลี และกลุ่มที่ถูกลอกไปทำงานมาเลเซีย ทั้ง 2 กลุ่มนี้ประสบปัญหามากที่สุดเนื่องจากถูกลอกตั้งแต่ยังไม่ได้ทำงาน ไม่ได้รายได้จากการไปทำงานต่างประเทศ แต่มีการเงินกู้ดอกเบี้ยสูงหรือเงินยืมที่ได้จากญาติ ในจำนวนนี้อีก 3 คน ได้ไปทำงานแต่ไม่มีปัญหาที่ต่างประเทศ คาดว่ากลุ่มนี้น่าจะสูงกว่าที่บอก เพราะผู้ที่ไปประสบปัญหายังไม่ยอมเปิดเผย ตัวอย่างปัญหาของแรงงานกลุ่มที่ประสบปัญหา เช่น ทำงานได้ 3 เดือน 6 เดือน หรือ 1 ปี ถูกส่งกลับโดยไม่ทราบสาเหตุ (ไปสวมแหวนหรือแทนสัญญาจ้างคนอื่น) หรือบางคนถูกนายจ้างขายต่อให้นายจ้างใหม่ 3 ครั้งโดยเจ้าตัวไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้น ไม่ทราบว่าถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย เป็นต้น

บทที่ 2

ผลการศึกษา

ความเป็นอยู่ ปัญหาของแรงงานคืนถิ่นและครอบครัว

จากการบอกเล่าว่าครอบครัวที่มีสมาชิกไปทำงานต่างประเทศในระยะแรกครอบครัวมักลำบาก แต่หลังจากแรงงานเริ่มส่งเงินกลับมาใช้นี้หรือส่งเงินมาให้ใช้ และได้ทำงานต่อจนจบสัญญาจ้าง ฐานะครอบครัวจะเริ่มดีขึ้น แต่ถ้าไปแล้วไม่ส่งเงินกลับมา ไปแล้วหายเจ็บขาดการติดต่อ ครอบครัวที่หมู่บ้านจะเริ่มมีปัญหา เพราะไม่ได้ใช้นี้ทั้งดอกเบี้ยยและเงินต้น ปัญหาที่ตามมา คือ ถูกทวงหนี้โดยเฉพาะถ้ากู้กับแหล่งเงินกู้นอกระบบที่ไม่ใช่ญาติ หนักหน่อยก็อาจจะถูกยึดที่ดินและบ้าน แต่กรณีเกี่ยวกับญาติส่วนใหญ่จะประนีประนอมยืดเวลาการใช้นี้คืนได้ แต่ก็ก็จะกังวลกับหนี้ก้อนโตซึ่งโดยทั่วไปเป็นไปไต่ยากมากที่จะหาเงินมาใช้นี้จำนวนนี้ ถ้ายังคงทำไรทำนาอยู่ในหมู่บ้าน

แรงงานคืนถิ่นส่วนใหญ่กลับสู่หมู่บ้านทั้งผู้ที่ไปแล้วประสบความสำเร็จและที่ไม่ประสบความสำเร็จ ยังคงยึดอาชีพในภาคเกษตร ทำไร ทำนา ไร่ข้าวโพด ไร่พริก และปลูกพืชทอง เป็นต้น สำหรับการทำนาส่วนใหญ่ทำไว้กินภายในครอบครัว ซึ่งจะเหลือขายบ้างเป็นส่วนน้อย เพราะบอกว่ารายได้จากการขายข้าวไม่คุ้มกับการลงทุน ส่วนการทำไร่ข้าวโพดนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องเช่าที่ดินทำกินและทำในหน้าแล้งเท่านั้น และมีแนวโน้มว่าจะลดลงอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

(1) ตัวผู้ย้ายถิ่นเองแบ่งเป็น กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ และกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ กลุ่มนี้รวมคนที่ต้องเสียเงินไปกับการสมัครไปทำงานแต่ไม่ได้ทำงานด้วย

คนที่ไปทำงานต่างประเทศแล้วประสบความสำเร็จ มีเงินเก็บกลับมาบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับการบริหารการใช้นี้ที่ได้มา ส่วนใหญ่ใช้นี้หมด สามารถตั้งตัวประกอบอาชีพหลังกลับได้ แต่พบว่าในช่วงต้นต้องลองผิดลองถูกกับการประกอบอาชีพ เช่น บางคนลงทุนซื้อกระเทียมมามัดแล้วขาย ซึ่งมีทั้งคนที่ทำแล้วกำไร แต่บางคนทำขาดทุน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การปรับตัว เพื่อตั้งตัวในการประกอบอาชีพของแรงงานคืนถิ่น ต้องมีระยะเวลาในการปรับตัวและลองผิดลองถูกกว่าจะลงตัวเรื่องอาชีพและรายได้เกือบทั้งหมด นำเงินมาสร้างบ้านซื้อที่ดินสร้างบ้าน มากกว่าลงทุนสร้างรายได้ เช่นเดียวกับพื้นที่อื่น แต่มีบ้างที่กลับมาแล้วจะนำเงินที่ได้ซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อขยายพื้นที่ทำนา ทำไร่หรือทำสวน ลงทุนด้านการเพาะปลูก ทดลองการทำเกษตรที่ต่างจากเดิมเมื่อก่อนไปทำงานต่างประเทศ เช่น กลับมาทำเกษตรผสมผสาน ทำเกษตรด้วยปุ๋ยชีวภาพ เช่น ปลูกพริก ปลูกผัก ทำสวนลำไย เป็นต้น เช้าที่ปลูกพืชทอง ซื้อลูกวัวมาเลี้ยงขายตอนโต บางคนกลับมาประกอบอาชีพอิสระควบคู่กับการทำนาทำไร่อาชีพเก่าของครอบครัวไปด้วย อาชีพอิสระที่ว่า เช่น ซื้อและขายยาสูบ ซื้อ-ขายหอมกระเทียม ไรศกริม หรือลงทุนซื้อเครื่องสีข้าว เพื่อรับจ้างสีข้าวในหมู่บ้าน ซื้อรถปิ๊กอัพ

เพื่อออกธยายของ เป็นต้น กลุ่มนี้สามารถปรับตัวและได้รับการยอมรับจากชุมชนนับจากวันแรกที่กลับ แต่เป็นความยินดีที่เป็นอยู่เฉพาะในช่วงต้นของการกลับมาเท่านั้น จะคงอยู่นานแค่ไหนขึ้นกับการใช้เงินที่ได้มามีประสิทธิภาพ หรือเกิดผลประโยชน์ได้มากเพียงใด ส่วนใหญ่ภายใน 6 เดือนแรก จะพอเห็นได้ว่า จะสามารถประกอบอาชีพอยู่ที่ประเทศไทยได้หรือไม่ หรือต้องตัดสินใจไปต่างประเทศใหม่ พบข้อสังเกตว่า คนที่กลับมาแบบประสบความสำเร็จ นอกจากจะอยู่ในชุมชนอย่างได้รับการยอมรับแล้วยังเห็นแนวโน้มว่า แรงงานคืนถิ่นมักจะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาของชุมชนมากกว่าผู้ที่กลับมาแบบมีปัญหา เช่น งานบุญต่างๆ เป็นกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มออมทรัพย์ และเข้ามีส่วนร่วมในการเสริมสร้างและพัฒนากิจกรรมของหมู่บ้าน

คนที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศบ้างประสบปัญหาในต่างประเทศ เช่น มีปัญหากับนายจ้างหรือประสบอุบัติเหตุ บ้างถูกยุติสัญญาจ้างก่อนกำหนด บ้างไม่มีเงินเก็บกลับมาหรือยังใช้นี้ไม่หมด บ้างที่ครอบครัวแตกแยกจากการไปทำงานต่างประเทศ รวมทั้งคนที่ถูกหลอกเสียเงินไปแล้วแต่ไม่ได้ทำงาน (พบว่ากลุ่มนี้เป็นหนี้ประมาณ 100,000-150,000 บาท/คน/ครั้ง) เมื่อกลับเข้าสู่หมู่บ้าน มักจะเก็บเนื้อเก็บตัว แวดตาบ่งบอกความไม่สบายใจ ความสัมพันธ์กับชุมชนก็ห่างเหินไม่สูงส่งกับใคร ไม่อยากพูดถึงเรื่องการไปทำงานต่างประเทศให้ใครฟัง แต่ผู้ประสบปัญหากลุ่มนี้ไม่ได้ต่อสู้ดิ้นรนมากนัก ที่จะเข้าไปเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากที่ได้พูดคุยกับบางคนได้รับคำตอบว่า "ความกังวลเรื่องนี้สินเป็นเรื่องหลัก" แต่บางคนที่ไม่แสดงออกให้เห็นว่า "เรื่องนี้สินก็ยอมรับว่ามีแต่จะให้มานั่งคิดทุกวัน โรคประสาทคงถามหา" "...ถ้ามีโอกาสจะใช้นี้คืน แต่ตอนนี้ยังนึกไม่ออกว่าจะหาเงินจากที่ไหนมาคืนได้ นอกจากเสี่ยงไปทำงานต่างประเทศอีกครั้ง..." ทุกวันนี้เธอแก้ด้วยการทำงานให้เหนื่อยไปวัน ๆ จะได้ไม่คิดมากและนอนหลับ เมื่ออยู่ในสภาพที่ไม่เห็นหนทางที่จะปลดหนี้ มักจะตัดสินใจโดยการสมัครไปทำงานต่างประเทศใหม่ บางคนถูกหลอกซ้ำซ้อนแทนที่จะปลดหนี้ได้กลับเพิ่มหนี้ บ้างต้องเอาที่ดินแบ่งขายขายรถ ทรัพย์สินที่มีอยู่เท่าที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ บ้างต้องตกอยู่ในสภาพไม่มีที่ดินทำกิน บ้างขาดเงินทำทุน ต้องหันไปทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น เป็น ปลูก.ของโรงงานหนึ่ง เป็นต้น เพื่อประทังการดำเนินชีวิตไปวัน ๆ ก่อน

การที่แรงงานคืนถิ่นมักจะตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศอีกครั้งแล้วครั้งเล่า นั้น พบข้อสังเกตว่า การมีประสบการณ์ไปครั้งที่ 2 หรือ ครั้งที่ 3 ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะถูกหลอกน้อยลง หรือจะประสบความสำเร็จมากขึ้นเมื่อไปครั้งหลัง ๆ เพราะพบว่า บางคนไป 3 ครั้งได้เงินเก็บ แต่ครั้งสุดท้ายกลับถูกหลอกหมดตัวเป็นหนี้สินตอนไปครั้งที่ 4

(2) ครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น คือ คู่สมรสและบุตร ที่อาจมีปัญหาระทบกระทั้งกันง่ายขึ้นเพราะความห่างไกลกันหรือมีความไม่มั่นใจของคู่สมรสว่าอาจจะนอกใจโดยเฉพาะคนที่ขาดการติดต่อกับครอบครัวไป บางครอบครัวถึงขั้นหย่าร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับผู้ย้ายถิ่นก็ห่างเหิน เด็กถูกทิ้งไว้ตามลำพังกับปู่ย่าตายายเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูโดยเฉพาะครอบครัวที่ไปทั้งสามี-ภรรยา บางครอบครัวมีปัญหาตามมา เช่น เด็กขาดความอบอุ่นจากพ่อ-แม่ เด็กมีความเสี่ยงที่จะไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เด็กที่อยู่ในวัยเรียนบางส่วนมีผลการเรียนตกเนื่องจากไม่มีคนช่วยสอนหนังสือและแนะนำการทำงานบ้าน คบเพื่อนเที่ยว ใช้เงินเก่ง เป็นต้น แม่คน

หนึ่งที่สามีไปทำงานอยู่ต่างประเทศให้ความเห็นเกี่ยวกับการดูแลเด็กระหว่างที่พ่อแม่ไม่อยู่ว่า “ย่าหรือยายดูแลดีอย่างไร ก็ไม่เท่าแม่ดูแลเอง...” แม่อีกคนที่เคยไปทำงานต่างประเทศ ปัจจุบันกำลังตัดสินใจว่าจะไปทำงานต่างประเทศใหม่หรือไม่ เพราะยังคงมีหนี้เป็นแสนจากการกู้ไปครั้งก่อน หรือจะไม่ไปแต่ให้สามีไปคนเดียวเพื่อตนเองจะได้อยู่ดูแลลูก ให้ความเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องแลกถ้าจะต้องเลือกไปทำงานต่างประเทศ เช่น “ถ้าไปได้ง่าย ก็ยังอยากไปอยู่...แต่ข้อดีของการเลือกทำงานที่ประเทศไทย คือ ได้อยู่กับลูก สามารถดูแลลูกไปโรงเรียนตอนเช้าได้ ก่อนที่จะออกไปทำงานตอนสาย” “ที่ผ่านมาเราไปก็เพื่อลูก วันนี้ถ้าจะอยู่ก็เพื่อลูกเช่นกัน” แต่บางครั้งครอบครัวไม่เป็นปัญหาแม้ว่าเด็กจะเติบโตจากการเลี้ยงดูของปู่ย่า-ตายาย แต่จากการพูดคุยกับเด็ก ๆ ที่พ่อและ/หรือแม่ทำงานอยู่ต่างประเทศ ระดับประถมศึกษาปีที่ 1, 4 และ 5 ดูเหมือนเด็ก ๆ จะมองการไปทำงานต่างประเทศของผู้ใหญ่เฉพาะด้านบวก เช่น ไปทำงานต่างประเทศได้รายได้ดี ส่งเงินมาให้ที่บ้านได้ใช้ ได้ของฝากที่เป็นของจากต่างประเทศที่มีไว้หวดเพื่อนได้ อาจจะเพราะผู้ใหญ่พยายามไม่ให้เด็กมารับรู้ในสิ่งที่ไม่สบายใจ โดยเฉพาะเรื่องความยากลำบากจากการทำงาน นายจ้างไม่จ่ายค่าแรง ต้องใช้ชีวิตด้วยความประหยัดและอดทนเพื่อจะได้ส่งเงินกลับมาให้ที่บ้าน เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนเด็กหลายคนมีความกังวลคือ กลัวพ่อ-แม่เลิกกัน เด็กทราบแต่ว่าผู้ใหญ่มีปัญหาทะเลาะกันแต่ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องชู้สาว เกือบทั้งหมดพูดชัดเจนว่าอยากรอวันที่พ่อ-แม่กลับมาอยู่ด้วยกันแบบครอบครัวแต่อยากให้ได้เงินกลับมาด้วย เด็กที่พ่อ-แม่มีปัญหา มักจะมีบุคลิกที่เปลี่ยนไป เช่น เงียบขรึมมากขึ้น ไม่ร่าเริงเหมือนเดิม การเรียนตก จะเห็นว่าเด็กมีส่วนที่จะได้รับผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศของผู้ใหญ่อย่างแน่นอนไม่มากก็น้อย

ชุมชนกับแนวทางการช่วยเหลือ

จากที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้นว่าบ้านนี้มีผู้ที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศอย่างมากตั้งแต่ปี 2533 เป็นเวลากว่า 10 ปี ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงของผู้คนและผลกระทบทั้งด้านที่เป็นผลดีและผลเสียต่อชุมชน การปรับตัวและการแก้ไขปัญหาของชุมชนของหมู่บ้านนี้มีขึ้นโดยบุคคลหลายกลุ่ม หลายวัยที่เล็งเห็นปัญหา โดยเฉพาะครูที่เข้าใจปัญหาและคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เคยผ่านประสบการณ์การไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว รวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาที่น่าสนใจ ผู้นำพยายามสร้างกิจกรรมที่จะเชื่อมโยงกลุ่มเยาวชนกับผู้สูงอายุของหมู่บ้านเพื่อนเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาในหมู่บ้าน เช่น งานทอดผ้าป่าผ้ายันต์ไหม การสืบสานลายผ้าของกลุ่มภูไท การทำวาวว เป็นต้น

กิจกรรมของหมู่บ้านเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านทำกันเองอยู่แล้ว หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาผลักดันให้จัดตั้งกลุ่มเป็นทางการในภายหลัง เช่น กลุ่มทอดผ้า กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มลำไย กลุ่มส่งเสริมการเกษตร กลุ่มลำไย เป็นต้น หมู่บ้านนี้มีกิจกรรมพัฒนาทั้งที่เป็นด้านเศรษฐกิจและสังคมหลายกิจกรรม จะหยิบยกบางกิจกรรมดังนี้

ด้านสังคม เรียงลำดับจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อน

การสร้างเครือข่ายเยาวชนในพื้นที่ จากการที่มีการย้ายถิ่นสูงทั้งตำบลที่หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ จึงเกิดการรวมตัวกันของเยาวชนที่ได้รับผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศของพ่อ-แม่ จัดตั้งเป็นสภาเด็กและ

เยาวชนของตำบล โดยเลือกเยาวชนตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คน จาก 20 หมู่บ้าน มีการระดมสมองเพื่อทำแผนพัฒนาในระดับหมู่บ้าน เช่น โครงการกองทุนเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสในตำบล โครงการหนังสือมือสอง โครงการฟิสิกส์น้อง ฯลฯ

หมู่บ้านได้รับเงินจัดสรรจากกระทรวงสาธารณสุขมา 20,000 บาท เป็นกองทุนช่วยเหลือสำหรับผู้ติดเชื้อเอดส์ ซึ่งเงินจำนวนนี้ใช้เป็นค่ารถให้กับผู้ป่วยเอดส์เมื่อไปรักษาพยาบาลแต่ละครั้ง โดยจะจ่ายให้ 50 บาท/ครั้ง

โครงการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จุดประสงค์โครงการนี้เพื่อพัฒนาแกนนำเยาวชนในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด พัฒนาการเรียนรู้ให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหา สาเหตุและผลกระทบของยาเสพติดที่มีต่อชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และพัฒนาเครือข่ายการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จะดำเนินการในช่วง กลางปี 2545 ถึง กลางปี 2546 (1 ปี)

กำลังจะทำ “สารสนเทศจากหมู่บ้าน” ในรูปของจดหมายข่าวเพื่อเป็นสื่อกลางความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานที่อยู่ต่างประเทศและครอบครัวที่อยู่ในหมู่บ้าน ให้มีโอกาสได้ทราบข่าวคราวซึ่งกันและกัน ได้ทราบความเป็นอยู่ในหมู่บ้าน และสามารถเล่าประสบการณ์ที่แรงงานได้ประสบในต่างประเทศมาเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่กำลังตัดสินใจที่จะไปทำงาน จัดทำโดยกลุ่มเยาวชนและมีครู ผู้ใหญ่เป็นพี่เลี้ยง

ด้านเศรษฐกิจ

กลุ่มอาชีพ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อตั้งทรัพยากรจากรัฐ เช่น ขอพันธุ์ไม้ งบประมาณเพื่อดูงาน กลุ่มที่กล่าวถึง เช่น กลุ่มเกษตรชีวภาพ กลุ่มลำไย (มีสมาชิก 38 คน) พักทองและกลุ่มเลี้ยงวัวดำ

มี กลุ่มออมทรัพย์ วัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือด้านการเงิน ให้กู้ยืมด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ ทั้งนี้หากไปกู้เงินนอกระบบจะต้องจ่ายดอกเบี้ยอย่างต่ำร้อยละ 5 โดยส่วนใหญ่จะนำเงินมาลงทุนประกอบอาชีพ การพิจารณาว่าใครควรจะได้กู้จะมองที่ความจำเป็นเป็นหลัก โดยให้สมาชิกในกลุ่มเป็นผู้ร่วมพิจารณา และให้สวัสดิการต่าง ๆ แก่สมาชิกภายในกลุ่ม ได้แก่ 1) ให้ทุนการศึกษา ปีละ 16 ทุน ทุนละ 200 บาท/คน/ปี โดยการจัดสรรจะพิจารณาไม่ให้ไปกองอยู่กับเด็กคนหนึ่งคนเดียว เมื่อเด็กได้รับทุนแล้วจะฝากเงินไว้กับครูประจำชั้นเป็นผู้ดูแล การเบิกจ่ายแต่ละครั้งจะต้องเซ็นรับรองจากคณะกรรมการหมู่บ้านอีกครั้งว่ามีการจ่ายให้กับเด็กจริง และ 2) ค่ารักษาพยาบาล ตั้งงบไว้ในกลุ่มไม่เกิน 800 บาท/เดือน โดยที่สมาชิกแต่ละคนนำใบเสร็จมาเบิกช่วงสิ้นเดือนของทุก ๆ เดือน หากว่าเดือนใดเกินงบที่ตั้งไว้ ก็จะเฉลี่ยกันตามสัดส่วน นอกจากนี้ยังส่งเสริมการออมในกลุ่มเด็กนักเรียนระดับประถมที่โรงเรียนในหมู่บ้าน ในอดีตการออมประเภทนี้จะให้เด็กทำกันเอง แต่ประสบปัญหาว่าไม่มีใครนำเงินมาออม จึงคิดกันใหม่ว่าควรให้ผู้ใหญ่เข้ามาเป็นพี่เลี้ยง คือ ผู้ใหญ่ 1 คนดูแลเด็ก 15 คน แล้วเด็กต้องฝากเงินกับผู้ใหญ่เดือนละครั้งอย่างน้อย 10 บาท ขณะนี้กลุ่มออมทรัพย์ตั้งมาประมาณ 8 ปีแล้ว มีเงินออมทั้งสิ้น 800,000 บาทเศษ สมาชิกแต่ละคนมีเงินออมไม่ถึง 10,000 บาท มีสมาชิกทั้งสิ้น 183 คน (เป็นสมาชิกที่เคยไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว 40 คน)

โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ

โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ และความจำเป็นความต้องการความช่วยเหลือจากระบบสวัสดิการของรัฐ ความคิดเห็นต่อระบบสวัสดิการของรัฐ ระหว่างการเลือกใช้บริการของรัฐหรือบริการของกลุ่มองค์กรในชุมชน

ปัญหาหลักอย่างหนึ่งของแรงงานที่สมัครไปทำงานต่างประเทศ คือ ดอกเบี้ยสูงของเงินกู้ในระบบ โดยทั่วไปร้อยละ 3-5 บาท/เดือน ซึ่งสูงมากถ้าเทียบกับดอกเบี้ยจากสถาบันการเงินในระบบ ปัจจุบันแต่ละคนกู้กันประมาณ 120,000-150,000 บาท/คน/ครั้งของการไปต่างประเทศ หลายคนกู้สูงถึง 200,000 บาท ส่วนใหญ่ใช้ที่ดินจำนอง ขณะที่ธนาคารของรัฐ 3 แห่ง ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส) ธนาคารกรุงศรีอยุธยา และธนาคารกรุงไทย ที่ให้สินเชื่อสำหรับผู้ที่ต้องการจะไปทำงานต่างประเทศ แต่จำนวนผู้ที่เข้าไปขอใช้บริการน้อยถ้ามองในระดับหมู่บ้าน เหตุผลเนื่องจากในทางปฏิบัติชาวบ้านเข้าไปใช้บริการได้ยาก กลไกนี้อำนวยความสะดวกให้แก่ภาคเอกชน เช่น บริษัทจัดหางานมากกว่าชาวบ้านเป็นรายคน หลายคนเล่าว่าถ้าไปทำเรื่องขอกู้ด้วยตนเองมักจะไม่ผ่านแม้ว่าจะมีโฉนดของตนเองไปจำนอง ก็จะเจอขั้นตอนตรวจสอบที่ยุ่งยากและเสียเวลามาก ในขณะที่ชาวบ้านต้องการนำเงินไปจ่ายให้แก่นายหน้าหรือสายให้เร็วที่สุดเพื่อจะได้ไปทำงานไฉ่ ๆ จึงทำให้หลายคนเปลี่ยนใจและไม่ไปใช้บริการอีก รวมทั้งหลัง ๆ มาชาวบ้านไปทำงานที่ผิดกฎหมายมากขึ้น ทำให้ไม่สามารถขอสินเชื่อในระบบได้ เพราะไม่มีตำแหน่งงานไปแสดงประกอบในเอกสารการกู้ นอกจากนี้กลไกสินเชื่อเพื่อจะไปต่างประเทศที่บอกว่าเอื้อให้แก่เอกชน เนื่องจากบางบริษัทจะร่วมมือกับธนาคารให้สินเชื่อแก่ผู้ที่สมัครผ่านบริษัทและเป็นเงื่อนไขที่บังคับว่าบริษัทรับสมัครคนงานไปทำงานและมีสินเชื่อให้บริการด้วย โดยบริษัทจะคิดดอกเบี้ยที่สูงกว่าที่ต้องจ่ายให้แก่ธนาคาร บริษัทจะได้กำไรจากส่วนต่างของดอกเบี้ยที่แรงงานจ่าย อีกทั้งแรงงานหลายคนยังเข้าใจผิดว่าบริษัทช่วยให้ตนได้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแต่หารู้ไม่ว่า บริษัทช่วยให้ธนาคารต่ำกว่ามาก หรือถ้าดำเนินการเองดอกเบี้ยก็ต่ำกว่า

นอกจากนี้เรื่องสวัสดิการของรัฐในการให้การคุ้มครองแรงงานในกรณีที่ประสบปัญหาเดือดร้อนทั้งในประเทศไทยและที่เกิดขึ้นขณะทำงานอยู่ต่างประเทศ พบว่าแรงงานจะได้รับการช่วยเหลือเฉพาะในรายที่เป็นปัญหารุนแรง เช่น อุบัติเหตุเสียชีวิต หรือมีผู้เสียหายจำนวนมากเป็นรายคน หรือที่ตกเป็นข่าวจนเป็นประเด็นของสื่อมวลชน หรือกรณีที่ได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น นอกเหนือจากนี้มักไม่เข้าขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะผู้ที่ไปแบบผิดกฎหมาย เช่น ถูกสายหรือนายหน้าเอื้อนเข้ามาหลอกชวนเชื่อว่ามิได้ตำแหน่งงานแล้วเชิดเงินหายไป มีทั้งเนื่องจากความไม่รู้ของแรงงานจึงเชื่อใจแล้วให้เงินไป แต่มากกว่าครึ่งที่รู้ว่าทำกันแบบผิดกฎหมาย รู้ดีว่าไปเสร็จที่ได้มาไม่สามารถใช้ยืนยันหรือเอาผิดในทางกฎหมายได้ ไม่กล้าพูดเพราะกลัวไม่ได้ไปทำงาน “อยากไปมากกว่ากลัวเสี่ยง” เมื่อการหลอกเกิดขึ้นแรงงานเพียงจำนวนน้อยที่เลือกไปแจ้งความและติดตามผู้กระทำความผิด แต่ส่วนใหญ่เป็นเพียงแจ้งความกับตำรวจไว้แล้วไม่ติดตามกับตำรวจ เพราะไม่คิดหวังว่าจะได้คืน และที่แย่กว่านั้นคือเมื่อถูกเชิดเงินหายไปแล้วมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ทราบว่าจะต้องทำอะไร ไม่รู้วิธีการติดต่อ ไม่มีคนแนะนำ จะไปแจ้งความก็กลัวตำรวจจะมาเอาผิด จึงปล่อยเลยตามเลย ก้มหน้าตำตาแก้ปัญหาหน้าตัวเอง หรือตัดสินใจกู้เงินเสี่ยงไปต่างประเทศใหม่อีก

ส่วนการรักษาพยาบาลในปัจจุบันชาวบ้านมีทางเลือกมากขึ้น คือ โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค หรือในหมู่บ้านที่ศึกษามีกลุ่มออมทรัพย์ที่ให้สวัสดิการด้านรักษาพยาบาลแก่สมาชิกเป็นทางเลือกได้ หรือหากเสียชีวิตหมู่บ้านนี้มีกลุ่มฌาปนกิจ ขณะที่ในอดีตชาวบ้านเล่าว่ามีเฉพาะบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยเท่านั้น

จะเห็นว่าชาวบ้านยังเข้าไม่ถึงสวัสดิการของรัฐมากนัก แต่กลับหาทางออกด้วยการสร้างสวัสดิการขึ้นมาเองในชุมชน และมีความเห็นต่อบริการของรัฐว่ายุ่งยาก มีระเบียบที่เคร่งครัดจนเกินไปและล่าช้า จึงไม่นิยมที่จะไปใช้บริการ

ตัวอย่างกรณีศึกษาแรงงานคืนถิ่น ที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ 10 กรณีศึกษา

กรณี ที่	เพศ	นามสมมุติ/ อายุ	ประเทศปลายทาง	อาชีพหลังกลับ
1	ชาย	เพิ่มพูน 36 ปี	ไต้หวัน, เกาหลี	กลับมาซื้อสวนลำไย เป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้มีส่วนร่วมและ ผู้นำของชุมชน
2	ชาย	ชนะชัย 39 ปี	ไต้หวัน, อิสราเอล	เป็นคนที่มีความคิดเป็นของตนเอง สามารถเก็บเงินและ วางแผนการใช้จ่ายเงิน นำประสบการณ์จากงานเกษตรที่ อิสราเอล กลับมาพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรม
3	ชาย	ทองมี 39 ปี	ไต้หวัน	เป็นตัวอย่างที่ภรรยาช่วยดูแลบ้าน ลูก และเก็บเงินให้ใน ช่วงที่สามีอยู่ต่างประเทศ กลับมาเลี้ยงวัว
4	ชาย	ศักดิ์ธรรม 37 ปี	ไต้หวัน	ทำงานใช้หนี้ 3 แสนหมด มีเงินเหลือเก็บนิดหน่อย
5	หญิง	วิหค 24 ปี	ไต้หวัน	หย่ากับสามีก่อนไปไต้หวัน ลูกอยู่กับยายและผูกพันกับ ยายมากกว่า พบแฟนใหม่ที่ไต้หวัน มีเงินเก็บกลับมาเล็กน้อย แต่ใช้สร้างบ้านเกือบหมด กำลังเดินเรื่องไปทำงาน อิสราเอลใหม่
6	ชาย	สุวรรณ 36 ปี	ไต้หวัน	ทำงานปีแรกใช้หนี้หมด เหลือเงินกลับมาซื้อรถกระบะ ซื้อ-ขายยาสูบ ไม่อยากไปนอกอีก คิดว่าค่าหัวแพงเกินไป
7	ชาย	บุญศรี 47 ปี	สิงคโปร์, ไต้หวัน, เกาหลี	ไปทำงาน 3 ประเทศได้เงินเก็บ แต่มาถูกหลอกครั้งที่สี่ที่ จะไปญี่ปุ่น ไม่มีหนี้จากการย้ายถิ่น แต่ก็ไม่มีเงินเก็บ ปัจจุบันเหลือหนี้เก่า ธกส. กลับมาลองทำอาชีพหลาย อย่าง ยังไม่ประสบความสำเร็จนัก
8	หญิง	พร 36 ปี	ไต้หวัน, สามีเคยไปเกาหลี และกำลังอยู่ที่ นิวซีแลนด์	ไปทำงานต่างประเทศทั้งสามี-ภรรยา แต่การไปครั้งที่ 2 สามีไปคนเดียว เธอเลือกที่จะอยู่ดูแลลูกแล้วทำไอศกรีม ขาย กู้เงินให้สามีไปครั้งที่ 2 และหวังให้สามีเป็นคนหา เงินมาใช้หนี้ แต่กลับโดนจับก่อน
9	ชาย	วิกิจ 47 ปี	ไต้หวัน & เกาหลี	ตัวอย่างความเห็นพ่อของผู้ย้ายถิ่น...มีลูกสาว 2 คน ลูก ชาย 2 คนไปทำงานไต้หวัน และเกาหลี
10	ชาย	วงศ์ 46 ปี	เกาหลี	กลับจากเกาหลีถูกแรงงานด้วยกันหลอกให้ดื่มเครื่องดื่ม ที่ทำให้หลับ แล้วปลดทรัพย์ที่สนามบินดอนเมือง

บทที่ 3

กรณีศึกษา

กรณีศึกษาที่ 1 "เพิ่มพูน" (นามสมมติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 36 ปี โสิต จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 และเคยบวชพระ 8 ปี ตั้งแต่อายุ 19 ปี (ปี 2527) เป็นเณรอยู่ 2 ปี ตอนนั้นบวชให้พ่อและแม่เพื่อตอบแทนค่าน้ำนม ลาลึกขาปี 2534 มีพี่น้อง 3 คน เป็นลูกคนที่ 2 ขณะนี้อาศัยอยู่กับครอบครัว 3 คน คือ แม่และหลาน (ลูกของน้องสาว)

ในปี พ.ศ. 2537 เขาสมัครไปทำงานได้วันโดยผ่านบริษัทจัดหางานของเอกชน เป็นงานถูกกฎหมาย เสียค่าหัว 75,000 บาท แต่เมื่อตัดสินใจไปทำงานจริง ๆ ทางบริษัทก็เรียกเก็บเพิ่มอีก 10,000 บาท รวมค่าหัว เป็น 85,000 บาท เขาบอกว่าในเวลานั้นแม้ว่าค่าบริการจะเพิ่มขึ้นจากเดิมที่ตกลงกันได้ แต่ก็ตัดสินใจอย่างแน่วแน่แล้วว่า "เกิดมาทั้งทีถ้าได้เดินทางไปต่างประเทศน่าจะถือได้ว่าได้ประสบการณ์คุ้ม" จึงตัดสินใจเข้ารับการปฐมนิเทศก์ โดยกู้เงินจากคนในละแวกบ้านที่มีฐานะร่ำรวยกว่า กู้ 80,000 บาท เสียดอกเบี้ยนอกระบบร้อยละ 5-10 เมื่อรวมทั้งต้นทั้งดอกกลายเป็นต้องจ่ายหนี้ประมาณ 120,000-130,000 บาท ด้วยการเอาที่นาเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

เขาไปทำงานที่ประเทศไต้หวันเป็นเวลา 2 ปี ทำงานก่อสร้าง มีโอกาสได้อ่านสัญญาจ้างและเอกสารทั้งหมดที่ทำขึ้นก่อนเดินทาง ซึ่งระบุว่าสวัสดิการอาหาร ที่พัก และค่ารักษาพยาบาล จะจัดให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย แต่ในความเป็นจริงเมื่อไปถึงต้องเสียค่าใช้จ่ายเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนค่าอาหารเดิมจากที่บอกว่าจะจ่ายให้คนงานวันละ 800 บาท ก็จ่ายเพียงวันละ 480 บาท ได้ค่าแรงจากการทำงานประมาณ 12,000-13,000 บาท/เดือน ตอนนั้นกังวลว่ารายได้จะไม่เพียงพอสำหรับส่งกลับมาให้ที่บ้านใช้นี้ จึงต้องทำงานล่วงเวลาเพื่อให้มีเงินเก็บมากขึ้นและจะได้ปลดหนี้ให้เร็วที่สุด ในช่วง 2 ปีเขาได้เงินออมจากไต้หวัน 200,000 บาทเศษ เงินที่ได้ซื้อนา 1 แปลงราคา 295,000 บาท พื้นที่ 22 ไร่ แบ่งปลูกกล้วย 13 ไร่ ปัจจุบันปลูกมา 4 ปีแล้ว และพื้นที่บางส่วนทำนา

เดินทางกลับไทยปี พ.ศ. 2539 เขาสมัครไปทำงานที่เกาหลีต่อไปปี 2540 โดยสมัครผ่านนายหน้าครั้ง นี้เสียค่าหัวคนละ 80,000 บาทเศษ เขากู้ยืมเงินจากญาติประมาณ 100,000 บาท เป็นค่าหัวและเผื่อเป็นค่าใช้จ่ายระหว่างอยู่ต่างประเทศ ไม่ต้องการมีหนี้สินมาก เพราะหากสร้างหนี้ไว้เกินกำลังที่จะจ่ายได้ก็ไม่มีความจำเป็นในการทำงาน ความเห็นของเขาเกี่ยวกับการสร้างหนี้ว่า "ถ้าเรากู้มาก ๆ เมื่อได้เงินมาก็จะไม่มีความจำเป็นที่ต้องใช้หนี้ให้เขาหมด เหมือนกับว่าทำงานมาเหนื่อย แต่ไม่ได้อะไรเลย..."

การสมัครไปเกาหลีครั้งนี้เขารู้ว่าเป็นงานผิดกฎหมาย แต่ไม่เคยคิดว่าสายที่เข้ามาชวนในหมู่บ้านจะหลอก ในที่สุดก็ไม่ได้ทำงานในเกาหลี เขาเล่าเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่า ขณะที่เซ็นสัญญาจ้างบริษัทเร่งให้เซ็นโดยไม่เปิดโอกาสให้ตนและคนอื่น ๆ ที่ไปด้วยกันได้อ่านข้อความ แต่ด้วยความที่อยากไปเป็นทุนเดิม จึงตัดสินใจเซ็นให้เสร็จ ๆ ไปก่อน การเดินทางครั้งนี้ไปพร้อมกับคนในหมู่บ้านอีก 4 คน และมีคนอื่น ๆ อีกจากภาคเหนือและอีสาน หลังจากจ่ายเงินให้บริษัทดำเนินเรื่องจนถึงวันเดินทาง ปรากฏว่าเมื่อถึงสนามบินเกาหลีกลับถูกตำรวจตรวจคนเข้าเมืองจับกุมและขังอยู่ในห้องประมาณ 6 ชั่วโมง แล้วส่งกลับเมืองไทยในที่สุด หลังจากนั้นเขาจึงไปติดต่อเพื่อขอเงินคืนกับนายหน้าคนดังกล่าว ในครั้งแรกได้รับการปฏิเสธ จึงไปเรียกร้องเรื่อย ๆ และเข้าแจ้งความกับตำรวจจนได้เงินคืนมา 60,000 บาทเศษ สาเหตุที่ได้เงินคืนเพราะจัดการแจ้งความกับตำรวจเอง แล้วมาบอกกับนายหน้าว่าแจ้งตำรวจไว้แล้ว นายหน้าจึงให้เงินคืนมาบางส่วน ได้รับแจ้งว่าหักค่าตัวเดินทาง 20,000 บาท

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ

-**การประกอบอาชีพ** มีที่ดินทำกินของตนเองประมาณ 10 ไร่ กับที่ที่ซื้อใหม่จากเงินที่ได้จากไต้หวัน เมื่อความพยายามที่จะเดินทางไปทำงานครั้งที่สองไม่ประสบความสำเร็จเขาจึงตั้งหน้าตั้งตากับการทำสวนลำไย โดยลงทุนครั้งแรก 10,000 บาท เงินที่ลงทุนส่วนนี้เป็นเงินที่ตนเองและครอบครัวเก็บออมมา ปัจจุบันไม่มีหนี้แล้ว ความเป็นอยู่ดีขึ้น

-**การมีส่วนร่วมในกลุ่มกิจกรรมในชุมชน** ก่อนเดินทางไปทำงานไม่ค่อยได้เป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน แต่เมื่อกลับมาเริ่มมีบทบาทมากขึ้น เช่น ประธานกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น เจ้าตัวบอกว่าสาเหตุที่ตนได้รับการคัดเลือกอาจจะเพราะคนในหมู่บ้านให้ความไว้วางใจและมีนิสัยชอบช่วยคน

-**การบริหารเงินที่ได้จากต่างประเทศ** เขาได้ให้ข้อแนะนำแก่ผู้ที่กลับจากทำงานต่างประเทศว่า เมื่อคนกลับมามีคนเยอะ ควรนำมาซื้อที่ดิน หรือสิ่งที่เป็นทรัพย์สินถาวรไว้ก่อน จะได้เป็นทุนต่อไปในอนาคต หลายคนได้เงินมาแต่เอาไปซื้อบ้าน รถ ควรซื้อของที่จำเป็นก่อน ถ้าเงินหมดเมื่อไหร่จะได้นำไปขาย เช่น เมื่อซื้อที่ดินแล้วสามารถให้คนอื่นเช่าทำกิน นอกจากนี้ยังให้ข้อสังเกตอีกว่าคนในหมู่บ้านในช่วงนี้ส่วนใหญ่ไปแล้วเมื่อกลับมาจากต่างประเทศใหม่ ๆ จะใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะอย่างยิ่งซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ พัดลม และตู้เย็น เป็นต้น สุดท้ายเขายืนยันความคิดอีกครั้งว่า "ผมคิดว่าสงเหล่านี้นี้ไม่จำเป็นต้องซื้อไว้มาก ๆ ควรซื้ออะไรก็ตามที่นำมาขายได้และใช้สำหรับทำมาหากินจะดีกว่า" คิดว่าที่ตนเองสำเร็จมาถึงทุกวันนี้เพราะเคยบวชมาก่อน ทำให้รู้จักการวางแผนและรู้จักพอเพียง คิดเป็น

กรณีศึกษาที่ 2: “ชนะชัย” (นามสมมติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 39 ปี จบประถมศึกษา 6 อาชีพก่อนไปทำไร่ทำนา ประเทศที่เคยไปทำงาน 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกไปได้หวั่น ปี 2539-2540 ค่าหัว 60,000 บาท เป็นงานถูกกฎหมาย สาเหตุที่ไปเพราะเห็นคนอื่นไปแล้วรวย จึงอยากได้เงินบ้าง ครั้งที่ 2 ไปอิสราเอล ช่วงปี 2540-2544 ค่าหัว 95,000 บาท เป็นงานถูกกฎหมายเช่นกัน

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

งานที่อิสราเอลไปทำตำแหน่งตัดดอกไม้ในสวนกุหลาบ กลางคืนตัดดอกไม้ เพื่อส่งสินค้าไปขายนิวซีแลนด์ รายได้เดือนละประมาณ 35,000 บาท นายจ้างจะแบ่งเงินไว้ให้ใช้จ่ายเดือนละ 5,000-8,000 บาทที่เหลือจะโอนเงินมาให้ทางบ้านเฉลี่ยเดือนละ 30,000 บาท

ขณะทำงานอยู่ที่นั่นนายจ้างให้สวัสดิการรักษาพยาบาล เวลาไม่สบายถ้าเป็นไม่มากจะพาส่งอนามัยแถวหมู่บ้าน ถ้าเป็นมากจะพาส่งคลินิก ปัญหาสุขภาพในช่วงที่ทำงานอยู่แปลงเกษตรที่อิสราเอล คือ อาการแพ้สารเคมี ประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานเป็นเรื่องการตกแต่งกิ่งต้นไม้ ความรู้เรื่องระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว การทำระบบน้ำหยด การทำเกษตรแบบใหม่ เป็นต้น สาเหตุที่กลับเนื่องจากครบสัญญาจ้าง

ระหว่างที่ทำงานอยู่ต่างประเทศภรรยาที่อยู่ในหมู่บ้านช่วยบริหารเงินที่สามีส่งกลับจากต่างประเทศ เช่น บันทึกรายรับ-รายจ่ายไว้ให้ แต่สิ่งที่ทำให้สามีตัดพ้อ คือ ภรรยาแบ่งเงินบางส่วนของเงินที่ส่งกลับมาไปให้คนอื่นยืมโดยไม่ปรึกษา แต่ปรับความเข้าใจกันได้เมื่อกลับมา

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ

อาชีพหลังกลับทำนา ทำไร่ เช่น ไร่พริกและแปลงผักในพื้นที่ 2 ไร่ เป็นแปลงที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพ และเลี้ยงสัตว์ ฐานะของครอบครัวดีขึ้น นำเงินมาซื้อวัว 8 ตัว ควาย 13 ตัว ซื้อที่นาเพิ่ม สร้างบ้านใหม่ อีกทั้งมีเงินเหลือเก็บไว้ให้ลูกได้เรียนหนังสือ (ภรรยาทำล้างท้อง) สิ่งที่ยากพัฒนาด้านอาชีพเกษตร คือ อยากนำระบบน้ำหยดมาใช้ในแปลงเกษตร และอยากทำสวนแต่ที่ห่วง คือ ไม่แน่ใจเรื่องตลาดรองรับผลผลิต

เมื่อถามว่าคิดจะไปทำงานต่างประเทศอีกหรือไม่ เขابอกว่าอยากไปอีก แต่อยากรอให้ลูกชายคลอดก่อน ผลดีจากการทำงานในต่างประเทศ คือ ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นความไว้วางใจซึ่งกันและกันมีมากขึ้น ส่วนผลเสีย คือ ครอบครัวไม่ได้อยู่ด้วยกัน ห่างเหินกับครอบครัว เขามีความเห็นเกี่ยวกับการส่งแรงงานไทยไปต่างประเทศว่า อยากให้ส่งไปแบบถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อจะหาประสบการณ์ชีวิต ถ้าไปแบบเถื่อนจะมีผลเสียมากกว่าผลดี เพราะไม่มีอะไรแน่นอน ไม่มีสวัสดิการใด ๆ

กรณีศึกษาที่ 3: “ทองมี” (นามสมมุติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 39 ปี จบการศึกษาประถมปีที่ 4 อาชีพก่อนไปทำไร่/ทำนา สมัครไปทำงานได้วันพร้อมกับเพื่อน 3 คน แบบถูกกฎหมาย ปี 2539-2540 ด้วยค่าหัว 90,000 บาทโดยผ่านนายหน้าในหมู่บ้าน เป็นเงินกู้ 70,000 กว่าบาท

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

ไปทำงานก่อสร้างทางด่วน รายได้ 15,700 บาท ตอนนั้นเก็บไว้ใช้เอง 1,000-2,000 บาท สำหรับซื้อกาแฟและของใช้นิดหน่อย ส่วนอาหารทานในที่พักไม่คิดเงินเพิ่ม หลังหักค่าใช้จ่ายแล้วเหลือ 10,000 กว่าบาท ส่งให้ภรรยาที่บ้าน เวลาไม่สบายที่ทำงานจะส่งไปหาหมอ และนายจ้างออกค่าใช้จ่ายให้ อุบัติเหตุที่เคยประสบคือ เหยียบเหล็ก ส่วนปัญหาด้านจิตใจเพราะคิดถึงภรรยา ทำงานล่วงเวลาแต่ไม่ได้ค่าแรง เมื่อถามว่าได้ประสบการณ์อย่างไรจากการไปทำงานต่างประเทศ ได้รับคำตอบว่าได้ประสบการณ์ไม่มากนักเพราะได้ทำงานอย่างละเอียดละน้อย แต่มีข้อดีของการไป คือ ได้เงินกลับมา และได้ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ กลับมา ข้อเสีย คือ เมื่อทำงานจริงไม่เป็นไปตามสัญญาที่ตกลงไว้ เช่น ทำงานไม่มีวันหยุดเป็นงานที่ไปแทนสัญญาจ้างคนอื่น ฉะนั้นตอนที่จะต้องกลับไม่รู้ตัวล่วงหน้า ตัวแทน Agency มาเรียกเบอร์แล้วบอกว่าให้กลับเมืองไทย

ระหว่างที่อยู่ต่างประเทศได้ภรรยาช่วยดูแลครอบครัวแทน ทำไร่ทำนาแทน จากการสัมภาษณ์ภรรยาเธอเล่าว่า เธอนำเงินที่ส่งกลับมาใช้จ่ายในบ้าน เช่น ค่าอาหารให้ลูกไปโรงเรียน และแบ่งบางส่วนเข้ากลุ่มออมทรัพย์ฝากให้ผู้ใหญ่คนละ 100 บาท/เดือน ฝากให้ลูกคนละ 50 บาท/เดือน เธอเล่าอีกว่า ตอนที่สามีไม่อยู่เธอต้องทำงานหนักมาก เพราะต้องทำอะไรทุกอย่าง ดูแลลูก ดูแลบ้าน ไร่นาก็ต้องดูแล ปัญหาสุขภาพก็มี คือ เป็นโรคหัวใจ ความดันต่ำ ซึ่งเป็นอยู่ก่อนแล้ว ถ้ายังทำงานหนักก็จะมีอาการกำเริบบ่อยขึ้น เงินที่ส่งกลับมาประมาณ 15,000 บาท/เดือน แบ่งไปเช่าที่นาทำนา และแบ่งไปใช้นี้

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ:

มีเงินเก็บกลับมาเพียงหมื่นกว่าบาท กลับมาทำไร่ข้าวโพด ทำนาเหมือนเดิม หลังกลับมาความสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชนเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง บุคลิกของตัวเองก็ไม่เปลี่ยนแปลง ตอนกลับมาใหม่ ๆ เคยไปลงทะเบียนไว้ที่จัดหางานจังหวัด ทางกระทรวงแรงงานได้ช่วยประสานงานได้คืนค่าภาษีมา 13,000 บาท

อาชีพหลังกลับ “เลี้ยงวัว” ชื่อวัวตัวใหญ่และชื่อวัวรุ่นรวม 8 ตัวเป็นตัวใหญ่ 4 ตัว วัวรุ่น 4 ตัว ราคาระหว่าง 12,000-18,000 บาท/ตัว โดยกู้เงินจาก ธกส. เริ่มเลี้ยงมา 1 ปีแล้วได้ลูกแล้ว 3 ตัว เมื่อวัวผสมพันธุ์ได้ลูกอ่อน ใช้เวลาเลี้ยงกว่าจะโตประมาณ 8 เดือนถึงปีกว่า ถ้าเลี้ยงจนโตราคาที่เขาจะได้สูงกว่าเท่าตัวเมื่อเทียบกับราคาซื้อ และให้ความเห็นว่าถ้าเลี้ยงวัว 10 ตัวขึ้นไป รายได้จะคุ้มกว่าทำเกษตรกรรม ในช่วงที่กู้เงินมาซื้อวัวมีเงินเหลืออีก 15,000 บาทจึงนำเงินจำนวนนี้ไปเช่าที่นาเพิ่ม ได้รายได้ประมาณ 20,000 บาท/ปี และเป็นเงินทุนหมุนเวียนทำไร่ทำนาต่อไป

ปัญหารายจ่ายสูงในปัจจุบัน เช่น ลูกคนโตไม่ยอมห่อข้าวไปโรงเรียนอยากไปซื้อกินที่โรงเรียนจานละ 10 บาท ค่ารถรับ-ส่งเดือนละ 160 บาท ส่วนลูกคนเล็กค่าอาหารกลางวัน 63 บาท/เดือน ภาษีสังคม เช่น เป็นสมาชิกกองทุนฌาปนกิจ เมื่อมีสมาชิกเสียชีวิตให้ลงขันคนละ 10 บาท ที่บ้านมี 5 คน ต้องลงครั้งละ 50 บาท แต่ถ้าตายจะได้ 15,000 บาท/คน สวัสดิการการรักษาพยาบาล ปัจจุบันดีขึ้นใช้ได้ทั้งบัตร 30 บาทรักษาทุกโรค หรือจะใช้สวัสดิการรักษาพยาบาลของกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน ถ้าในอดีตใช้บัตร สปร. (บัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย) แต่คุณภาพการรักษาของปัจจุบันดีกว่า

คำถามเรื่องสมาคมคนที่กลับจากต่างประเทศเขาให้ความเห็นว่าอยากให้มีโอกาสให้มีเพราะถ้าได้ข้อมูลก่อนไปจะดีกว่ามาก เมื่อถามว่าอยากไปต่างประเทศอีกหรือไม่คำตอบคือ ยังอยากกลับไปอีก แต่ต้องเป็นงานถูกกฎหมาย จะได้มั่นใจได้ว่าจะได้เงินมาใช้หนี้แน่นอน ความเห็นของภรรยาบอกว่าอยากให้สามีไปอีก เพื่อได้มีเงินเก็บและได้อยู่ด้วยกันตอนแก่

กรณีศึกษาที่ 4: “ศักดิ์ธรรม” (นามสมมติ)

ภูมิหลังและประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

ชาย อายุ 37 ปี มีลูก 2 คน อยู่ มัธยม 1 กับมัธยม 3 ค่าใช้จ่ายไปโรงเรียนเดือนละ 4,000 บาท (ค่ารถเดือนละ 500 บาท นอกนั้นเป็นค่าอาหารและอุปกรณ์) อาชีพก่อนไปทำไร่ทำนา

เคยไปทำงานได้วัน 2 ปี ช่วง 2537-2538 โดยสมัครไปกับบริษัท EAU แบบถูกกฎหมาย เสียค่าหัวในขณะนั้น 72,000 บาท งานที่ไปทำเป็นโรงงานผสมสารเคมี เขาไปใส่ในแม่เหล็กในลำโพง เจ็ดตัวบอกว่าไม่ทราบว่าเป็นอันตรายหรือไม่ แต่ตอนกลับมาบ้านก็ยังมีสุขภาพดี งานไม่หนักเท่าไร รายได้เดือนละ 20,000 กว่าบาท และมี OT ต่างหาก ส่งเงินกลับบ้านได้เดือนละ 25,000 บาท ใช้หนี้หมดใน 6 เดือน ช่วงนั้นถูกนายจ้างหักไม่มาก หักกันหนึ่งเดือนละ 1,000 กว่าบาท และหักภาษี 6 % ปีแรกปีเดียว ปีที่สองไม่มีหัก ไม่มีปัญหากับนายจ้าง ไม่มีปัญหาสุขภาพ คนที่ได้วันโอเออาร์ มีปัญหาเพียงเรื่องคิดถึงบ้าน ใ่วิดิตต่อทางจดหมาย มีโทรศัพท์บ้าง แต่ปัจจุบันทุกบ้านที่ไปจะมีมือถือ ที่กลับเพราะหมดสัญญา ประสบการณ์ที่ได้จากการไปทำงาน คือ ได้เพื่อน ได้ทั้งภาษาอังกฤษและได้วัน พุดได้บ้าง แต่ไม่รู้จักที่จะติดต่อกับธนาคาร ไม่รู้วิธีการส่ง เพราะนายจ้างจัดการส่งมาให้ที่บ้านเอง เรื่องงานก็เอามาใช้ประโยชน์ไม่ได้เพราะต้องใช้เครื่องมือทำ

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ

ตอนก่อนไปทำงานวางแผนว่าจะกลับมาซื้อรถไถ เพราะเห็นคนทำนากันมาก คนอื่นที่ซื้อรถไถก็มีรายได้ดี หลังสิ้นสุดสัญญาจ้างมีเงินเหลือกลับมา 300,000 กว่า เอามาซื้อรถไถ และซื้อที่บริเวณบ้านเพิ่มอีก 3 งาน 60,000 บาท อาชีพรับจ้างไถนา รายได้จากรถไถไม่ได้นักเพราะทุกวันนี้คนเลิกทำไร่ทำนากัน ชายที่ไถนาให้นายทุนกันมาก น้ำมันก็แพง เขาเล่าว่า “ผมเช่าที่นา 30 ไร่ และมีที่นาของตนเอง 16 ไร่ ซึ่งเป็นที่ที่พ่อ-แม่แบ่งให้ 10 ไร่ ซื้อด้วยเงินจากการไปนอกอีก 6 ไร่ รายได้จากขายข้าวก็พออยู่ได้ ทำไร่ทำนาก็พออยู่พอกิน มีให้ลูกไปโรงเรียน แต่ไม่มากพอจะเก็บ อยากจะขายรถไถทิ้งเพราะค่าน้ำมันแพงมาก เอาทุนไปค้าขายหอมกระเทียมดีกว่ารถไถ” ตอนนี้รับหอมกระเทียมมามีดอกออกไร่ขายโดยเฉพาะขายหอมกระเทียมทางอีสานรายได้ดี นอกจากนี้ยังเป็นการจ้างงานได้ จ้างญาติกับเพื่อนบ้านมาช่วยทำ ส่วนใหญ่เป็นสูงอายุ ตอนนี้อายุ 37 ปี ตอนนั้นต้องขายเองไม่มีขาประจำคิดว่าคุ้มค่าใช้จ่าย ตอนนี้อยู่ที่รถไถกระบะมือสองมาไว้วิ่งค้าขาย ซื้อด้วยเงินผ่อนยังเป็นหนี้อยู่ ต้องหารายได้เพิ่มเพื่อส่งลูกเรียนเพราะทำนาไม่พอส่งให้เรียนสูง ทำไร่นานทุนก็สูงทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา เมล็ดพันธุ์ แต่ตอนขายกลับขายไม่ได้ราคาไม่คุ้มทุน ตอนนี้อยู่ที่รถไถกระบะแต่ปลูกได้เฉพาะที่มีน้ำ เมื่อไม่นานมานี้ เจอลูกเห็บก็เสียหายกันทุกคน ปีนี้หันมาขายหอมแทนปลูกพืชทอง สอนยาสูบมีคนทำมากแล้ว

เคยไปอบรมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ของ มูลนิธิถาวร ถาวโร ที่ จ.พะเยา ร่วมกับคนในหมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นสมาชิกเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่ยังไม่ได้ทดลองทำ

กลับมาครอบครัวไม่มีปัญหา กรณีที่ครอบครัวแตกแยกก็ต้องอาศัยให้พ่อแม่-พี่น้องตักเตือนกัน คนอื่นจะไม่กล้ายุ่ง สอนกันยากเป็นเรื่องของตัวเองคน ความเข้าใจกัน ความมั่นคง เชื่อใจกัน คนที่ติดยากก็ไม่เกี่ยวกับการ

ไปต่างประเทศเป็นที่ตัวของเขาเอง เด็ก ๆ พ่อแม่ก็ต้องดูแลถ้าไม่อยู่ ตายายก็ต้องดู โรงเรียนครูก็ต้องช่วยดูแลสอนดีเด็กก็ดี

ส่วนคำถามที่ว่าจะไปนอกอีกหรือไม่ เขาก็บอกว่าไม่อยากจะไปแล้วเพราะได้เงินไม่ดี รัฐบาลก็ไม่ให้ไปอีก (หมายถึงรัฐบาลได้วัน) ถ้าเราพยายามวิ่งก็ต้องเสียเงินเป็นแสน คนที่เคยไปแล้วบริษัทจะคิดแพงกว่า เสียมากกว่าก่อนมาก ถ้าเข้าประเทศไม่ได้ก็เสียเงินฟรี ที่ได้วันทราบข่าวว่านายจ้างหักมาก และค่าหัวอย่างต่ำ 180,000 - 200,000 บาท ถ้าได้งานเงินเดือนก็ไม่ถึง 10,000 บาท อย่างคนที่อยู่ข้างบ้านส่งเงินให้พ่อแม่เดือนละ 7,000 - 8,000 บาท สวัสดิการก็ไม่ได้ คนในหมู่บ้านนี้จึงหนีไปเกาหลีแทน ผมก็ไปวิ่งเต้นกับเขาด้วย แต่รู้ว่าเดือนจึงไม่อยากจะไป ทราบมาว่าถ้าไปไม่ถูกต้องเสี่ยงมาก ถูกหลอกก็มาก ผมไม่ไปเพราะไม่มีเงินต้องกู้ยืมทั้งหมด ใช้เวลาตั้ง 2 ปีกว่าจะใช้หนี้หมด ถ้าอยู่บ้านเราก็พอหากินได้ ได้อยู่กับลูกกับเมีย ไม่มีหนี้สิน สบายใจตอนนี้เหลือแต่หนี้รถ คิดว่าตอนที่ไปคุ้มกว่าตอนนี้ ค่าหัวไม่แพง รายได้ดีกว่า ไม่ถูกหักมาก

รู้จักกองทุนความช่วยเหลือของทางการอยู่บ้าง แต่ไม่รู้วิธีการติดต่อ ไม่มีใครแนะนำ ที่รู้จักก็มีโครงการเอดส์ ตอนนี้ผมไม่อยากจะ ก้าวดอกเบี้ยย ไม่เป็นสมาชิก ธกส. และสหกรณ์เพราะไม่อยากจะมียหนี้ ส่วนคำถามเรื่องการรวมกลุ่มมีความเห็นว่า การรวมตัวกันของคนที่ย้ายจากนอก เพื่อความร่วมมือในการประกอบอาชีพเป็นเรื่องดีและอยากเข้าร่วม

กรณีศึกษาที่ 5: “วิศ” (นามสมมติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

หญิง อายุ 24 ปี การศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3 (กศน.) สามีคนแรกเลิกกันก่อนไปได้วันเพราะไม่ยอมทำงาน กินเหล้า มีลูกกัน 1 คน อายุ 4 ขวบ ได้เลี้ยงลูกจนหย่านม (ขวบกว่า) ก็ไปได้วัน ฝากลูกไว้กับยาย ไปทำงานได้วันในปี 2542-2545 เป็นเวลา 2 ปี 9 เดือน ขณะนั้นอายุ 21 ปี สมัครโดยผ่านสายในหมู่บ้าน ด้วยค่าหัว 165,000 บาท ต้องจ่ายค่าตรวจโรคและทำพาสปอร์ตเอง รวมจ่ายทั้งหมดเกือบสองแสนบาท ต้องกู้เงินจากสายและจากญาติอีก 3-4 ราย ๆ ละ 2-5 หมื่นบาท

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

ทำงานที่โรงงานอุปกรณอิเล็กทรอนิกส์ ได้เงินเดือน 12,500 เหรียญได้วัน เงินไทยประมาณ 15,000 บาท ถูกหักค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าประกันและภาษี ถ้าทำ OT จะมีเงินเหลือส่งกลับบ้านประมาณ 14,000-15,000 บาท/เดือน แต่ OT ก็จ่ายไม่เต็มตามกฎหมาย เพราะเจ้าของโรงงานมีอิทธิพล เจ้าหน้าที่แรงงานไม่กล้าเข้ามายุ่ง เวลาทำงานเข้างานตั้งแต่ 7 โมงเช้าถึง 2 ทุ่ม ช่วง 5 โมงเย็นถึง 2 ทุ่ม เรียกกาลึกไม่เรียก OT จะได้ไม่ต้องจ่ายค่าแรงเต็ม ทำงานส่งหนี้อยู่ 1 ปี 7 เดือน โดยส่งเงินเข้าบัญชีธนาคารของแม่ แล้วแต่แม่จะใช้อะไร

เธอบอกว่าไปครั้งนี้โชคไม่ดีต้องทำงานหนัก คนอื่นเขาโชคดียังงานเบา ถ้าไปเจองานดีก็จะคุ้ม ความเป็นอยู่ที่ได้วันค่อนข้างแออัด ห้องเล็ก ๆ อยู่กัน 16 คน ตอนแผ่นดินไหวก็ต้องทำงาน ทำนอกเวลาก็ไม่ได้เงิน ความจริงเราเองไม่รู้แต่มีคนที่จะบปริญญาลแล้วไปทำที่เดียวกันเขาบ่น แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ล่ามจะบอกว่ากรมแรงงานของไต้หวันก็ทำอะไรเจ้าของโรงงานไม่ได้ ให้เราอยู่เฉย ๆ เราไม่พอใจจะย้ายก็ไม่ได้ เวลามีปัญหาเกี่ยวกับแรงงานชาติอื่น เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ประเทศเหล่านี้จะมีเจ้าหน้าที่กรมแรงงานของเขาไปช่วย แต่คนไทยไม่มีใครไปดูแล และมักจะกลายเป็นคนผิดอยู่เรื่อย เวลาเขามาดูแลคนของเขาคนไทยน้ำตาไหลเลยอยากให้เจ้าหน้าที่มาดูบ้าง เวลาไม่สบายจะถูกหักวันละ 600 เหรียญได้วัน (รายได้วันละ 150 เหรียญได้วัน) เคยไม่สบายใช้สูงจนหมอที่คลินิกไม่ยอมรักษาให้พาไปโรงพยาบาล แต่ล่ามไม่ว่างพาไปจนอาการหนัก เมื่อถึงโรงพยาบาลหมอบอกว่าหนักมากทำไมมาช้า ต้องพักงานนาน 1 สัปดาห์ ตอนหลังล่ามมาขอโทษที่พาไปเข้าระหว่างที่หยุดงานไม่ได้ค่าแรง

ชีวิตหลังจากกลับจากต่างประเทศ:

มีเงินเก็บมาแสนเดียว แม่เอาเงินไปสร้างบ้านให้จ่ายไป 60,000 กว่าแล้ว กว่าบ้านจะเสร็จเงินคงเกือบหมด ถ้าจะไปไต้หวันอีกก็ต้องกู้ทั้งหมด ค่าหัวตอนนี้ประมาณ 200,000 กว่า ความจริงไม่อยากไปอีก มันลำบาก ไม่มีสวัสดิการคุ้มครอง ถ้าไม่ทำบ้านก็อยากลงทุนเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ ไม่ต้องไปรับจ้างใคร ถ้ามีรายได้เดือนละ 5,000 บาทก็พออยู่ได้ ดีกว่าไปนอก แต่แม่ของเธอบอกว่าตอนนี้ลูกยังไม่เข้าเรียน ก็ยังไม่ลำบากนัก แต่ถ้าเข้าเรียนต้องใช้เงินมากขึ้น ลำบากขึ้น เมื่อวานเพิ่งไปยืมค่าเทอมมา 6,000 บาท

เรื่องอาชีพแม่อยากให้เลี้ยงวัวควัว (แบ่งกัน) แต่ทำไม่ได้เพราะภาระเยอะ ต้องทำนา หลานอยู่บ้าน ลูกคนเล็กก็ไปโรงเรียน มีนาอยู่ 2 ที่ ๆ ละ 8 ไร่ ถูกวิทยาลัยเวนคืนไป 1 ไร่ เหลือ 7 ไร่ จำเขาทำ ถ้าลูกอยู่ก็จ้างน้อย ชายข้าวได้ปีละหมื่นกว่า เพราะข้าวบ้านเราไม่ได้มาตรฐาน ยังไม่ได้คิดต้นทุนค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าแรง ไม่รู้ว่าได้กำไรหรือขาดทุน แต่ส่วนใหญ่ทำไว้กิน

ลูกเรียกยายว่าแม่ แต่เด็กรู้ว่าคนไหนเป็นแม่จริงเพราะส่งรูปมาให้ดู แต่ห่างกับลูกมาก ไม่ค่อยพูด พูดแต่กับยายนอนกับยาย นาน ๆ จึงจะมานอนด้วย สามัคคีปัจจุบันเจอกันที่ได้นวัน กำลังเดินเรื่องไปอิสราเอลวางเงินไปแล้ว 50,000 บาท ไม่เคยได้ยินเรื่องเงินถูกไปฝึกงานที่อิสราเอลของ ธกส. ส่วนมากไปกับสายที่มาถามตามบ้านว่าใครอยากไป ตอนนี้มีแต่คนไปไม่มีคนอยู่บ้านเลย

ต่อความเห็นที่อยากให้รัฐจัดหางานให้นั้น เธอบอกว่า ถ้ามีงานทำในประเทศจะดีกว่า รายได้น้อยไม่เป็นไร ถ้าจะหางานในต่างประเทศก็ควรเป็นงานที่มีการคุ้มครองด้วย ไม่ใช่ปล่อยให้มีคนช่วย เพราะมองว่าเป็นเรื่องของสายไม่ใช่กรมแรงงาน

เคยได้ยินวิทยุประกาศว่ากระทรวงแรงงานให้แรงงานที่กลับจากนอกไปลงทะเบียนไว้ เขาจะหางานให้ แต่เมื่อหนูโทรไปสายไม่เคยว่างเลย อยากได้งานในประเทศใด ๆ เพราะไม่อยากไปนอกอีก เช็ดแล้ว อยากทำงานที่เมืองไทย ถ้ามีสมาคมแลกเปลี่ยนเรื่องอาชีพ การลงทุน จะดีมากเลย ถ้ารัฐมาช่วยเรื่องงาน มีงานที่เราเคยทำ เช่น โรงงานอิเล็กทรอนิกส์ คิดว่าคนที่ไปนอกแล้วจะไม่อยากกลับเพราะไม่รู้ว่าจะกลับมาทำอะไร ถ้าครบสัญญาเขาก็จะหนี อยากให้มีกลุ่มช่วยเหลือแนะนำว่าน่าจะทำอะไรดี

กรณีศึกษาที่ 6: “สุวรรณ” (นามสมมุติ)

ภูมิหลังและประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

เป็นชาย อายุ 36 ปี ไปได้หวัน 2 ปี ช่วง 2540-2541 ไปแบบถูกกฎหมายในช่วงที่เริ่มมีการเปิดรับแรงงานไปได้หวัน ไปด้วยค่าหัว 75,000 บาท เป็นเงินออมของตัวเองบางส่วนและกู้บางส่วน ตอนไปทำงานได้หวันสามารถใช้หนี้หมดได้ภายใน 1 ปี อาชีพก่อนไปทำไรทำนา

ทำงานโรงงาน หน้าที่ซักรีดส่งของตามร้าน เงินเดือน 12,500 เหรียญได้หวัน ทำงานใช้หนี้ใน 1 ปีแรก ปีที่ 2 เนื่อเงินกลับมา 120,000-130,000 บาท

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ

มีคนมาชักชวนลงทุนซื้อ-ขายยาสูบ โดยไปซื้อยาสูบจากชาวไร่บ้าง จากพ่อค้าคนกลางบ้าง เอามาแบ่งใส่ถุงย่อย ๆ ส่งขาย ต้องหาลูกค้าเองส่วนใหญ่เป็นร้านขายส่งในอำเภอ ให้เขาไปขายเอาเปอร์เซ็นต์ เขาบอกว่า เป็นอาชีพที่ดีเพราะไม่ต้องเป็นลูกน้องใคร มีกำไรพอเลี้ยงตัวได้ไม่รวย แต่ใช้เงินหมุนเวียนสูงคราวละเป็นแสน มีตราสินค้าของตนเอง ไปจ้างเขาพิมพ์ ถ้าจะขายเพิ่มก็ต้องกู้เงินไปซื้อสินค้าเพิ่ม ทุกวันนี้ยังต้องกู้ยืม ข้อเสียของอาชีพนี้ คือ ขี้สลดขายเชื้อ บางครั้งยาสูบถูกตีกลับอาจจะเพราะเก่าหรือขึ้นรา ของเหล่านั้นต้องมาขายราคาถูก ถ้าร้านค้าขายหนีก็เสี่ยงหนี้สูญ บางครั้งเป็นเงิน 4-5 พันบาท แต่ก็ยังเสี่ยงน้อยกว่าไปนอก เพราะคนในหมู่บ้านที่อยากไปนอกตอนนี้ส่วนใหญ่จะถูกหลอกถูกต้ม

ค่าใช้จ่ายที่พออยู่ได้คิดว่าประมาณ 5,000 บาท แต่ว่ายได้ตอนนี้ได้มากกว่า ถ้าอยู่อย่างประหยัดก็อยู่ได้ ซื้อข้าวเฉพาะตอนเช้าประมาณ 20 บาท มื้อกลางวันมือเย็นเป็นส้มตำไม่ต้องซื้อ ถ้าต้องซื้อทุกมื้อหาเท่าไรก็ไม่พอ

ความต้องการของชีวิต คือ อยากได้บ้านหลังงาม ๆ บ้านที่อยู่ปัจจุบันเป็นของพ่อแม่ ตอนที่ได้เงินกลับมาผมไม่ได้สร้างบ้าน เพราะคิดว่าสร้างไปแล้วเงินก็หมด ไม่มีเงินลงทุนต่อ บ้านมีนอนมีอยู่ก็พอแล้วจะสร้างไปทำไม ถ้าสร้างบ้านเงินหมดก็อยากไปนอกอีก ต้องกู้อีก ตอนนั้นผมเอาเงินมาซื้อรถไถ มีคนจ้างไปไถแต่ไม่มีเงินจ่าย ทำให้เป็นหนี้น้ำมัน ตอนหลังจึงขายไปแล้วมาเปลี่ยนเป็นอาชีพซื้อ-ขายยาสูบ และซื้อวัวเลี้ยงหาเงินให้ลูกได้สร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาใหม่ดีกว่า แล้วแต่คนจะคิดกันไป

เมื่อถูกถามความเห็นอยากไปนอกอีกไหม เขาตอบว่าไม่ออกไป เพราะทำงานอย่างนี้มีรายได้พอสมควรสบายทั้งกายทั้งใจ ยังทำงานหาเงินได้อยู่ ทุกวันนี้มีเงินพอกินพอส่งลูกเรียน ไม่ขัดสน ถ้าไม่เอาไปลงทุนเพิ่มก็มีเงินเก็บ เลี้ยงตัวได้ แม้ว่าจะไม่มีเงินเก็บก็ช่างเท่านี้ก็พอใจแล้ว แต่ถ้าไปนอกแม้จะได้เงินแสนก็ไม่อยากไปเพราะไกลลูกไกลเมีย ไปลำบากเป็นขี้ข้าเขา แต่ถ้าจนเมื่อไรก็จะคิดว่าจะไปอีกหรือไม่ เดียวนี้ยังหาได้อยู่ก็เลยไม่อยากไป ลูกหลานเพื่อน ๆ อยากไปนอกก็มีมาก แต่ส่วนมากจะถูกหลอกถูกต้ม เขาไปเพราะไม่มีงานหรือมีน้อย ปลุกข้าวโพดก็พอได้บ้าง แต่ไม่มีรายได้ทุกเดือน

กรณีศึกษาที่ 7: “บุญศรี” (นามสมมติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 47 ปี ไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว 3 ครั้ง คือ ไปสิงคโปร์ในปี 2530 ด้วยค่าหัว 25,000 บาท เป็นงานผิดกฎหมาย หลังจากนั้นไปได้วันในปี 2536 เสียค่าหัว 25,000 บาท คราวนี้เป็นงานถูกกฎหมาย ครั้งหลังสุดเขาไปเกาหลี ในปี 2540 ด้วยค่าหัว 25,000 บาท เป็นงานผิดกฎหมาย หลังจากนั้นเขาพยายามไปญี่ปุ่น จ่ายค่าหัวไป 130,000 บาท แต่ถูกสายซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านโกงไม่ได้ไปทำงาน

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

งานที่สิงคโปร์ ได้เงินมาแค่พอใช้จ่าย แต่ไม่มีเงินเก็บ ลักษณะงานในนั้นต้องเปลี่ยนงานไปเรื่อย ๆ และต้องหยุดงานเนื่องจากหลายเหตุ เช่น ตำรวจมาตรวจบ่อย ผิดกติกาทำงานไม่ได้ ทำให้ได้เงินน้อย ตอนนั้นตั้งใจจะเก็บเงินมาซื้อควายเลี้ยงไม่ต้องกลับมาทำนาเหมือนเดิม งานที่ได้วันไปทำงานที่โรงงานหลอมเหล็ก ได้รายได้ 18,000 บาท/เดือน ส่งเงินกลับมาให้ที่บ้านได้เดือนละ 12,000 บาท ประเทศที่สามที่ไปคือเกาหลี แม้ว่าจะเป็นงานผิดกฎหมายแต่รายได้ดี ส่งกลับบ้านได้เดือนละ 15,000 บาท

ช่วงที่ทำงานอยู่ต่างประเทศไม่มีปัญหากับนายจ้าง เป็นปัญหาเรื่องไม่มีงานให้ทำมากกว่า ส่วนประสบการณ์จากการทำงานที่สิงคโปร์ เป็นงานช่างก่อปูน งานไม้ หลังกลับมาได้ใช้ประโยชน์เป็นช่างก่อสร้างในหมู่บ้าน งานโรงงานที่ได้วันไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในไทย ส่วนงานที่เกาหลีไม่ได้ความรู้อะไรเพราะไปทำฟาร์มหมู

เหตุผลที่ทำให้เขาอยากไปทำงานต่างประเทศครั้งแล้วครั้งเล่าเพราะได้รายได้สูง และนิยมไปแบบเถื่อนหรือผิดกฎหมายเพราะการไปแบบถูกกฎหมายไม่ทันใจ เช่น เคยไปสมัครที่ สำนักงานจัดหางาน จ.เชียงราย ตอนนั้นได้รับแจ้งว่าให้เดินทางไป-กลับฟรี แต่รออยู่เป็นปีก็ยังไม่ได้เดินทาง หรือบางคนที่ได้ไปก็ถูกส่งกลับ

เขาให้ความเห็นว่าก่อนนี้คนส่วนใหญ่ไปทำงานจะใช้หนี้หมดในเวลาปีกว่า แต่ปัจจุบันต้องทำงานประมาณ 2 ปี จึงจะใช้หนี้หมด เพราะค่าเงินถูก บางแห่งค่าแรงถูก บางแห่งจ่ายแพง แต่บางแห่งก็ไม่จ่ายเลย ไม่แน่นอน ส่วนเวลามีปัญหา แรงงานไทยมักไม่ค่อยไปหาสำนักงานแรงงานไทยในต่างประเทศ ทั้งที่รู้จักแต่ที่ไม่ไปหาเพราะกลัวถูกจับ (กรณีคนที่อยู่แบบผิดกฎหมาย) ยกเว้นว่าพาสปอร์ตหายหรือทำงานได้เงินพอแล้วจึงจะไปสถานทูต

ชีวิตหลังจากกลับจากต่างประเทศ:

ตอนอยู่เกาหลีวางแผนว่าจะซื้อรถกระบะเอามาเร่ขายหอมกระเทียม ได้เงินเก็บมาแสนกว่าบาท จึงนำไปซื้อรถกระบะมือสองมาเร่ขายหอมกระเทียม หลังกลับมาทำจริงรายได้ไม่ดีนักมีรายได้แค่พอกินแต่ไม่มีเงินเก็บ นอกจากนี้ได้ซื้อที่ดิน 1 ไร่ราคาเกือบแสนบาท ปลุกลำไยตอนนี้กำลังติดลูก ปลุกกระเทียมเป็นอาชีพเสริม แต่ตอนนี้ไม่มีคนซื้อต้องขายราคาถูก ไม่คุ้มทุนค่ายาฆ่าแมลงและปุ๋ย ปัจจุบันทำนาและรับจ้างก่อสร้าง

มีที่นาของตนเองอยู่ 7 ไร่ ครอบครัวต้องรับจ้างเลี้ยงวัวควาย 7-8 ตัว ทำนาพอได้ข้าวกินแต่ไม่มีเงินเก็บ ได้ขายพอเป็นค่าเล่าเรียนให้ลูก บางครั้งไม่พอก็ต้องยืมเพื่อนบ้านหรือพี่น้อง ปัจจุบันได้รายได้ประมาณปีละ 30,000 บาท ได้จากขายข้าวและรับจ้าง ส่วนงานไร้อื่น ๆ ค่อนข้างยากไม่ว่าจะเป็นไร่ข้าวโพดหรือจะปลูกถั่วเหลืองก็ต้องเช่าที่ทำ อีกทั้งยังปลูกได้เฉพาะแห่งที่มีน้ำบริเวณแถวแม่กกเท่านั้น ซึ่งบริเวณนั้นสมัยก่อนเคยให้เช่าแต่เดี๋ยวนี้ไม่ให้แล้ว ปัจจุบันเขามีหนี้ ธกส. ถ้าทำไร่นาที่ยังต้องหาเงินมาใช้หนี้อีก 70,000 บาท จึงทำให้อยากไปต่างประเทศอีก คิดจะเปลี่ยนชื่อ-นามสกุลไปได้วัน แต่ถ้าเกาหลีไม่แพงก็จะไป

เมื่อรายได้จากการขายกระเทียมไม่ดีจึงตัดสินใจขายรถได้เงิน 1 แสนบาทและยืมญาติเพิ่มอีก 50,000 บาท เพื่อเอาเงินไปจ่ายเป็นค่าหัวไปญี่ปุ่นเป็นเงิน 130,000 บาท เพราะได้ยินมาว่าเงินดี รายได้เดือนละ 50,000-70,000 บาท แต่โชคร้ายถูกนายหน้าซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน(เป็นทหาร)โกงแล้วหนีเข้ากรุงเทพฯ ตอนนั้นเขาแจ้งความกับตำรวจแต่ไม่มีหลักฐาน จึงทำอะไรไม่ได้ เงินก็ไม่ได้คืน เขาบอกว่าวิธีที่จะหาเงินมาคืนนี้คงต้องมาจากทำนาทำไร่ ผลัดไปเป็นปี ๆ

ลูกเขยเคยไปได้วันได้เงินมาซื้อรถไถ เมื่อขายไปแล้วมาปล่อยกู้ให้ชาวบ้านยืม แต่กลับเป็นหนี้ศูนย์ เพราะชาวบ้านไม่จ่ายเงินคืน

กรณีศึกษาที่ 8: “พร” (นามสมมุติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

หญิง อายุ 36 ปี สามียายุ 38 ปี ทั้งคู่ไปทำงานต่างประเทศ มีลูกชาย 2 คน อายุ 8 ปีและ 15 ปี ในปี 2542 เธอไปทำงานได้วันด้วยเงินค่าหัว 85,000 บาท ขณะที่สามีสมัครไปเกาหลีด้วยค่าหัวที่เท่ากัน คือ 85,000 บาท ทั้งคู่มียเงินจำนวนนี้จากญาติโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

งานที่เธอไปทำที่ได้วันเป็นโรงงานขนมปัง และทำไอศกรีม งานหนักมากเธอเปรียบเทียบว่างานหนักเป็น 3 เท่าถ้าเทียบกับงานที่เคยทำในประเทศไทยก่อนไปได้วัน แต่ก็ปลอบใจตัวเองว่า “ทำไปเถอะ ค่าคงไม่ใช้เราถึงตายหรอก”

เธอกับสามีกลับมาทำอาชีพแรก คือ ขายหอมกระเทียม ด้วยการมัดเป็นกำแล้วตัดราก ทำอยู่ครึ่งปีขาดทุน สามีจึงตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศครั้งที่ 2 ที่นิวซีแลนด์ เธอไม่ไปเพื่อจะได้อยู่กับลูก เสียค่าหัวไปนิวซีแลนด์ 155,000 บาท แต่ถูกปล่อยที่นิวซีแลนด์ งานไม่เป็นไปตามสัญญา ที่บอกว่าเงินเดือน ๆ ละ 35,000 บาท ค่าล่วงเวลาต่างหาก เป็นงานในโรงงานขนมปัง แต่ทำได้เดือนเดียว นายจ้างไม่จ่ายเงิน บริษัทกั้นนี้ จึงต้องหนีวีซ่าหลบทำงานต่ออยู่ 2 ปี แต่ในที่สุดถูกจับและขังอยู่ 1 อาทิตย์เก็บเงินได้แค่ 50,000 บาท ยังเหลือหนี้อีก 100,000 บาท

ชีวิตหลังกลับจากต่างประเทศ

ทำไอศกรีมและขาย เธอบอกว่างานหนักเป็นพัก ๆ การขายไอศกรีมรายได้ดีกว่าขายหอมขายกระเทียม เป็นงานที่สามารถจัดการเวลาเองได้ ได้อยู่กับลูก ดูแลลูกตอนเช้าก่อนไปโรงเรียน หลังส่งลูกแล้วค่อยกลับมาทำไอศกรีม ได้กำไรถึงละ 200 บาท/ถัง เก็บเงินจนได้ 30,000 บาท จึงนำไปดาวน์รถขายไอศกรีมส่วนที่นา 8 ไร่ แบ่งให้คนอื่นเช่าด้วยเงื่อนไขแบ่ง 3/60 ทุ่งปุ๋ย เงื่อนไขเช่าได้ไร่ละ 10 ถึง โดยสรุปปีที่ผ่านมาเธอได้ข่าวกินไม่ต้องซื้อ ความเห็นเรื่องการไปทำงานต่างประเทศเธอบอกว่า “ถ้าไปได้ง่าย ก็ยังอยากไปอยู่ เพราะยังมีหนี้เหลืออีก 1 แสน”

ทุกวันนี้ขายไอศกรีม ยังหาหนทางปลดหนี้ไม่ได้ ต้องพยายามไม่คิดเรื่องนี้ หากินไปวัน ๆ ก่อน เธอบอกว่าถ้าคิดมาก (เรื่องหนี้) อาจเป็นโรคประสาทได้ จึงต้องทำเป็นลืม

สุดท้ายความเห็นเรื่องการตัดสินใจว่าจะไปอีกหรือไม่ไปเธอบอกว่า “การที่ตัดสินใจไปต่างประเทศเราก็กทำเพื่อลูก วันนี้ตัดสินใจอยู่กับลูก” เธอบอกว่าลูกสำคัญกว่า ต้องอยู่ดูแลลูกดีกว่า ถ้าไปได้เงิน แต่ลูกที่อยู่ทางนี้เสียก็ถือว่าไม่คุ้ม

กรณีศึกษาที่ 9 “วิกิจ” (นามสมมติ)

ภูมิลำเนาและต้นตอไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 47 ปี การศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพทำนาและดูแลหลาน มีลูกสาว 2 คน อายุ 30 และ 25 ปี และลูกชาย 2 คนไปทำงานได้วัน หลังจากนั้นก็ไปเกาหลีจนปัจจุบันยังไม่กลับ และยังมีญาติในหมู่บ้านไปกว่า 20 คน บทสัมภาษณ์นี้จึงเป็นความเห็นของพ่อที่เล่าเรื่องการทำงานต่างประเทศของลูกสาวและลูกชาย ประเทศที่ไปทำ คือ ไต้หวันในปี 2536-2538 งานถูกกฎหมาย มีสายมาชักชวนไปทำงาน เสียค่าหัว 80,000 บาท เป็นเงินยืมจากญาติเสียดอกเบี้ยร้อยละ 4 บาท ก็สมัครไปเกาหลีใหม่ตั้งแต่ปี 2538 ถึงปัจจุบัน ไปตามเพื่อน โดยผ่านนายหน้าชื่อ กทม.จ่ายครั้งแรก 50,000 บาท นายหน้าบอกว่ายังจ้องตัวไม่ได้ให้กลับมารอที่บ้าน ประมาณ 2-3 เดือน ได้รับการติดต่อจากนายหน้าว่าให้ไปจ่ายเงินอีก 50,000 บาท แล้วกลับมารอที่บ้าน จนครั้งสามจ่ายอีก 50,000 บาทจึงได้บิน รวมค่าหัว 150,000 บาท ระยะเวลากว่าจะได้บิน 1 ปี 3 เดือน

เมื่อถามเรื่องการเตรียมตัวก่อนไป ได้รับคำตอบว่าลูกเขยกับลูกสาวคนเล็กไม่ได้เตรียมตัวอะไรเพราะลูกสาวคนแรกหางานไว้ให้แล้ว ขอให้ไปเกาหลีด้วยวิธีใดก็ได้ เสียเงินเท่าไรก็ได้ ไปถึงเกาหลีแล้วมีงานทำแน่นอนแต่ละคนส่งเงินกลับได้เดือนละไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท ไม่ต้องกังวลเรื่องงานเรื่องภาษา มีคนรู้จักอยู่รอทางนั้นแล้ว

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

ไปทำงานไต้หวัน 2 ปี เป็นงานอิเล็กทรอนิกส์ซึ่งเป็นงานที่ได้ใช้ความรู้ที่เรียนมา ส่งเงินกลับบ้านเดือนละ 24,000 บาท ได้ใช้นั้นหมดแล้ว เมื่อทำครบสัญญา กลับมาอยู่บ้านช่วยพ่อทำนาอยู่ 6 เดือนก็ไปทำงานที่เกาหลีซึ่งครั้งหลังเป็นงานผิดกฎหมาย

ช่วงที่ไปเกาหลีลูกสาวเป็นคนไปมาก่อนหลังจากได้งานแล้ว จึงหางานให้สามีและน้องเขยด้วยวิธีเดียวกับครั้งแรกที่ไปแต่คนละบริษัท สามีเป็นผู้จัดการพาเข้าเกาหลี เสียค่าหัวคนละ 150,000 บาท เมื่อถามว่าไม่กลัวที่ไปแบบผิดกฎหมาย แกบอกว่าไม่กลัวถ้าโดนจับก็กลับบ้าน “ขอให้ได้เข้าเกาหลี เสียเท่าไรไม่ว่า เพราะเห็นว่ามีงานอยู่แล้ว ลูกสาวหางานและรับรองให้” ขณะนั้นลูกสาวคนเล็กกำลังเตรียมตัวไปค่าหัวเพิ่มขึ้นเป็น 200,000 บาท โดยวิธีไปทัวร์ผ่านอ้อมไปมาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ก่อนเพื่อแสดงว่าได้เดินทางท่องเที่ยวแล้วในหลายประเทศ เมื่อถึงด่านตรวจคนเข้าเมือง บริษัททัวร์ให้เงินไปยืมถือเพื่อแสดงต่อ ตม.ว่า เป็นนักท่องเที่ยว กำลังจะไปเกาหลีเมื่อไปถึงเกาหลีแล้วไม่กลับ บริษัทจะเปลี่ยนให้คนอื่นถือพาสปอร์ตกลับมาแทนแล้วค่อยส่งพาสปอร์ตคืนให้ตอนหลัง

งานที่เกาหลีส่งเงินกลับบ้านได้เดือนละ 20,000 บาทเศษ/คนทุกเดือน รวมทั้งลูกเขยทั้งสองคนโดยส่งเงินเข้าบัญชีของตนเอง ความเป็นอยู่ของครอบครัวช่วงที่ลูกสาวและลูกเขยอยู่ต่างประเทศดีขึ้น ครอบครัวมีเงินใช้ ส่งเงินให้พ่อแม่เลี้ยงหลาน ความอบอุ่นในครอบครัวหลาน ๆ ได้ตายายเลี้ยงดูไม่มีปัญหา ไม่ต้องห่วงสำหรับครอบครัวนี้แม้ว่าพ่อ-แม่อยู่เมืองไทยก็ไม่เคยเลี้ยงลูกเองอยู่แล้ว ตายายเป็นผู้เลี้ยงมาตลอด

ความเห็นต่อการไปทำงานต่างประเทศของคนในหมู่บ้าน

วันที่ลูกกลับมาได้วันมีการเลี้ยงสังสรรค์ มักมีคนในหมู่บ้านแวะเวียนมาทักทาย (เป็นกรณีของผู้ที่ไปแล้วมีเงินกลับมา ถ้ากลับแบบมีปัญหาจะไม่มีการเลี้ยงสังสรรค์: ข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์)

สายที่มาชักชวนคนไปทำงานต่างประเทศเป็นคนนอกหมู่บ้านก็มี คนในหมู่บ้านก็มี เป็นบริษัทจัดงานมารับสมัครในหมู่บ้านก็มี บางคนก็ไปถูกต้อง(มีสัญญาจ้าง)เสียเงินไม่มาก บางคนก็ไปกับสายเถื่อนเสียเงินมาก ขึ้นอยู่กับว่าใครมาติดต่อให้ทำงาน

ปัจจุบันหมู่บ้านยังมีคนสนใจไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมากไปแล้วไปอีก ไปด้วยวิธีไหนก็จะไป เพราะต้องการได้งาน มีเงินส่งกลับบ้าน ส่วนที่ไม่ดีคือ ไม่เหลือคนวัยทำงานอยู่ในหมู่บ้านเลย บางครั้ง(ไม่บ่อยนัก) ที่งานในหมู่บ้านต้องการแรงงานหนุ่ม ๆ มาช่วยก็ไม่มี แต่การไปทำงานต่างประเทศก็เป็นช่องทางหาเงินดี เพราะทางบ้านเราไม่มีการให้ทำ นาก็ไม่มีความต้องการเพราะต้องใช้เงินสูง ใช้น้ำ เวลาไปนาต้องมีค่ารถ ค่าอาหาร ค่าน้ำ เดือนนี้ก็ต้องซื้อกิน ทำนาไม่คุ้มกับที่ลงทุน ถ้ามีนาจะให้คนเช่าก็ไม่มีใครอยากเช่าเพราะไม่คุ้ม ต้องให้เขาทำฟรี ๆ ขอให้เขามาทำดีกว่าปล่อยให้ว่าง จะทำเองก็ไม่ไหว

ความช่วยเหลือที่อยากให้รัฐช่วย คือ "อยากให้รัฐตั้งบริษัทเอง ลดขั้นตอนจะได้บินเร็ว ๆ และไปอย่างถูกต้อง เสียเงินเท่าไรไม่ว่า ยอมจ่ายให้รัฐดีกว่าจ่ายให้นายหน้า คนที่อยากไปยอมจ่ายอยู่แล้ว" สำหรับคำถามว่า "การไปทำงานต่างประเทศเป็นผลดีหรือผลเสีย" คำตอบ คือ ดีเพราะมีงานเยอะเงินดี ครอบครัวก็ดี

กรณีศึกษาที่ 10: “วงศา” (นามสมมติ)

ภูมิหลังและขั้นตอนไปทำงานต่างประเทศ:

ชาย อายุ 46 ปี จบการศึกษาประถม 4 ไปทำงานประเทศเกาหลี 2 ปี ระหว่างปี 2544 กลับปี 2545 เป็นงานผิดกฎหมายสมัครผ่านบริษัทด้วยค่าหัว 85,000 บาท ภูไปด้วยดอกเบี้ยร้อยละ 5 ก่อนไปศึกษาข้อมูลของประเทศเกาหลีพอสมควรด้วยตนเอง

ประวัติการทำงานในต่างประเทศ:

ไปทำเกลือได้รายได้เดือนละ 20,000 บาท เขาเล่าว่าช่วงเวลาที่ทำงานที่นั่นสนุก เวลาว่างก็สังสรรค์เลี้ยงกัน เวลาว่างจากงานนายจ้างก็พาไปเที่ยวปีละ 2 ครั้ง เพื่อร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนไทยประมาณ 140 คน แต่อายุเพื่อนร่วมงานส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 18-21 ปี งานที่เกาหลีมักจะผ่านนายหน้าเถื่อนและจะรับคนงานแบบไม่กำหนดอายุจึงเป็นเหตุให้ได้คนที่ไปอาจมีอายุที่ต่างกันได้ การส่งเงินกลับมาให้ทางบ้านเขาจะเป็นคนไปส่งเองที่ตัวจังหวัดของเกาหลี เดือนละ 20,000 บาท จะส่งกลับบ้าน 10,000 บาท ที่เหลือเก็บไว้ใช้รักษาตัว เพราะมีปัญหาสุขภาพคือปวดเอว

ความเป็นอยู่ตื่นตั้งแต่ 7 โมงเช้า เข้าทำงาน 8 โมง พักเที่ยงแล้วบ่ายโมงทำงานต่อ หากทำล่วงเวลาจะเลิกงานประมาณ 3 ทุ่ม เวลาทำงานเหนื่อยแต่สนุกเพราะมีเพื่อนร่วมงานเป็นคนไทยจำนวนมาก ได้คุยกัน เขาเล่าว่าหากคุยกันถูกคอก็มีรักใคร่ชอบพอกันด้วย อาจถึงขั้นเป็นสามีภรรยาด้วย สาเหตุที่กลับเพราะปวดเอว ตอนนั้นเวลาปวดนายจ้างจะพาไปหาหมอ อาหาร ความเป็นอยู่สุขสบายดี แต่คิดถึงบ้าน ใช้วิธีเขียนจดหมายมาหาตลอดและโทรศัพท์เดือนละครั้ง

ชีวิตหลังจากกลับจากต่างประเทศ

ตอนที่ไป ๆ เพราะต้องการได้เงิน และเงินที่ส่งกลับมานำไปสร้างบ้าน และไว้เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว เขามีความเห็นว่าการไปทำงานต่างประเทศเป็นผลดีมากกว่าผลเสีย ได้เห็นความเป็นอยู่ของคนเกาหลีดีกว่าทำนาทำสวนอยู่ในประเทศไทย ทุกวันนี้กลับมาทำนาเหมือนเดิม มีที่นาเป็นของตนเอง ส่วนไร่ข้าวโพดทำในที่ของคนอื่น ส่วนนั้นหมดแล้ว ฐานะดีขึ้นได้สร้างบ้านใหม่ ตอนนี้อยากไปทำงานต่างประเทศอีกหากมีโอกาสที่อยากไปเพราะไปแล้วสนุกดี อยากให้รัฐบาลช่วยเรื่องเงินกู้

เขาเล่าถึงเหตุการณ์ที่ถูกหลอกว่า ตอนที่เดินทางกลับประเทศไทย มีคนอิสานนั่งเครื่องบินมาจากเกาหลีด้วยกัน ระหว่างเดินทางคุยกันไปเรื่อย ๆ เอาขนมเครื่องดื่มให้กินตลอดเวลาแต่เขาไม่กิน เมื่อลงเครื่องเขาเดินแยกไป แต่คนอิสานยังเดินตามหาเขาเมื่อพบก็ชวนไปดื่ม น้ำ เขาบอกว่าเบื่อกินนั่งกินด้วยประมาณ 5 นาที ก็เผลอลับไป เมื่อตื่นขึ้นมาอีกครั้ง กระเป๋าสิ่งของหายไปหมดแล้ว แล้วเขารีบไปหาตำรวจ ตำรวจช่วยโทรกลับไปบอกน้องที่บ้านให้ไปรับที่สนามบินดอนเมืองด้วย เขาบอกว่าเงินอยู่ในกระเป๋าหมดจำนวน 80,000 บาท ทองคำหนัก 6 บาท และเสื้อผ้าใหม่ที่ซื้อมาฝากอีกประมาณ 30,000 บาท

บทที่ 4

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

บทสรุป

แรงงานไทยที่ไปขายแรงงานในต่างประเทศในปี 2544 มี 160,252 คน มากที่สุดในภูมิภาคเอเชีย จำนวน 90,358 คน รวมแรงงานไทยที่ทำงานอยู่ต่างประเทศในขณะนี้ ทั้งสิ้นประมาณ 410,653 คน ส่วนรายได้ที่แรงงานไทยและส่งกลับจากต่างประเทศโดยผ่านระบบธนาคารในปี 2543 เป็นจำนวนเงินถึง 66,836 ล้านบาท ที่ส่งกลับสูงสุด 5 อันดับแรก มาจากไต้หวันมากที่สุด 27,833 ล้านบาท รองลงมา คือ สิงคโปร์ 4,359 ล้านบาท ญี่ปุ่น 3,326 ล้านบาท อิสราเอล 3,241 ล้านบาท แรงงานเหล่านี้ไปทำงานโรงงาน งานก่อสร้าง เกษตรกรรม และงานบริการ เช่น งานผู้ช่วยแม่บ้าน งานอนุบาลเด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ กู้ตาม ร้านอาหาร ฯลฯ

หลังเสร็จสิ้นจากการทำงานในต่างประเทศ แรงงานไทยส่วนใหญ่จะกลับมาดำเนินชีวิตในภาคเกษตร ที่หมู่บ้านและมักจะประสบปัญหาที่คล้ายกัน เช่น ปัญหาการปรับตัวในชีวิตประจำวัน ปรับตัวด้านอาชีพ รายได้ลดลง รายจ่ายยังคงสูง และไม่สามารถนำความรู้ทักษะที่ได้จากการทำงานมาประยุกต์ใช้หรือหางานทำ ในประเทศไทยได้ เมื่อใช้จ่ายเงินที่ได้มานมด ก็จะตัดสินใจกลับไปทำงานต่างประเทศอีก

ความสำคัญอยู่ที่แรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่มีประสบการณ์และทักษะในช่วงที่ทำงานอยู่ต่างประเทศ มีศักยภาพที่จะกลับมาพัฒนาทั้งเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนและประเทศชาติได้ การพัฒนาสวัสดิการ เพื่อแรงงานที่กลับจากทำงานต่างประเทศกลุ่มนี้ จึงถือเป็นการลงทุน เพื่อสร้างโอกาสความสามารถให้แรงงานได้สร้างประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาผลกระทบและชีวิตหลังกลับของแรงงานไทยที่กลับจากต่างประเทศ โดยเน้นศึกษาประเด็น ภูมิหลังก่อนการไปทำงานต่างประเทศ ปัญหาและผลกระทบจากการย้ายถิ่น แรงงานคืนถิ่นและครอบครัว ชุมชนกับแนวทางการช่วยเหลือ โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงและความต้องการความช่วยเหลือจากระบบสวัสดิการของรัฐ

โดยการเลือกกรณีศึกษาแรงงานคืนถิ่นจำนวน 10 คน ที่ประสบความสำเร็จกลับมาประกอบอาชีพในหมู่บ้าน สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว และแรงงานที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ สัมภาษณ์ครอบครัวพ่อ-แม่บุตร รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ระยะเวลาที่ทำการศึกษาในช่วง กุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน 2545 ที่หมู่บ้านหนึ่งใน อ.เมือง จ. เชียงราย ซึ่งเป็นตัวอย่างของหมู่บ้านที่มีการย้ายถิ่นสูงทั้งในประเทศ (Internal Migration) และการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ (International Migration) เป็นหมู่บ้านที่เห็นภาพผลกระทบจากการย้ายถิ่นทั้งกับตัวผู้ย้ายถิ่นและครอบครัว รวมถึงแนวทางการร่วมมือในการแก้ปัญหาของชุมชน

การย้ายถิ่นในหมู่บ้านนี้เริ่มมีคนไปทำงานต่างประเทศกันมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 สมาชิกที่เคยย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมีมากกว่า 100 ครอบครัว ส่วนใหญ่จะเริ่มย้ายถิ่นไปทำงานนอกหมู่บ้านหลังจากจบชั้นประถม 6 บางคนไปทำงานในโรงงานที่เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ เมื่ออายุครบ 20 ปี ก็จะกลับมาทำเรื่องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปัจจุบันผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นไปต่างประเทศมีแนวโน้มอายุน้อยลง (25-35 ปี) ระดับการศึกษาสูงขึ้น (มัธยมศึกษาปีที่ 3) ทำงานที่ใช้ฝีมือมากกว่าในอดีต โดยผ่านสายในหมู่บ้านและไปแบบผิดกฎหมายมากกว่าแบบถูกกฎหมายที่มีสัญญาจ้าง

ปัจจุบันมีผู้ที่กำลังทำงานอยู่ที่ต่างประเทศ 96 คน ส่วนใหญ่ไปเกาหลีแบบผิดกฎหมาย กำลังดำเนินเรื่องไปทำงานต่างประเทศอีก 10 คน ส่วนคนที่กลับมาแล้วไม่เกิน 2 ปี มี 38 คนในจำนวนนี้เกือบครึ่ง มีความสนใจที่อยากกลับไปทำงานต่างประเทศใหม่อีก แต่ครั้งนี้สนใจอยากไปประเทศที่มีสัญญาจ้างอย่างได้วันมากกว่าไปทำงานผิดกฎหมายอย่างในเกาหลี หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือแรงงานคืนถิ่นมาแล้วยังคิดที่จะไปทำงานต่างประเทศอีก ในจำนวนนี้บอกว่าถ้าอยู่ในประเทศไทยแล้วประกอบอาชีพที่มีรายได้พออยู่ได้ ซึ่งยินดีที่จะมีรายได้น้อยกว่าที่ได้จากต่างประเทศ ที่พอกับรายจ่ายก็จะไม่ไปอีก จะอยู่ทำเกษตรที่บ้านพร้อมกับได้อยู่ใกล้ชิดลูกและครอบครัวดีกว่า หลายคนอยู่ในช่วงระหว่างทดลองทำเกษตรแบบที่ตัวเองเชื่อและอยากทำ เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ

ผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศไม่ได้มีผลต่อคนที่ไปทำงานต่างประเทศเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกละเลยและไม่ได้ไปทำงานข้ามพื้นที่ที่เกิดจากการถูกไปเป็นค่า ในหมู่บ้านที่ศึกษามีผู้ที่ถูกละเลยแต่ไม่ได้ทำงานจำนวนถึง 22 คน

ครอบครัวที่อยู่ข้างหลังที่มีสมาชิกไปทำงานต่างประเทศแล้วว่าในระยะแรกจะลำบาก แต่หลังจากเริ่มทำงานมีรายได้ ส่งเงินกลับมาใช้นี้หรือส่งเงินมาให้ครอบครัวใช้ และได้ทำงานต่อจนจบสัญญาจ้าง ฐานะครอบครัวจะเริ่มดีขึ้น แต่ถ้าไปแล้วไม่ส่งเงินกลับมา ไปแล้วหายเสียขาดการติดต่อ ครอบครัวที่หมู่บ้านจะเริ่มมีปัญหา เพราะไม่มีเงินใช้นี้ที่ยืมทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย บางคนอาจจะถูกยึดที่ดินและบ้าน กรณีที่อยู่กับญาติจะพอประนีประนอมยืดเวลาการใช้นี้คืนได้ ความหนักใจจะมากกว่าถ้าอยู่กับนายทุนนอกระบบ แต่ก็กังวลกับหนี้ก้อนโตซึ่งโดยทั่วไปเป็นไปได้ยากมากที่จะหาเงินมาใช้นี้จำนวนนี้ได้ ถ้ายังคงทำไร่นาอยู่ในหมู่บ้าน

แรงงานคืนถิ่นส่วนใหญ่กลับสู่หมู่บ้านยังคงยึดอาชีพในภาคเกษตร ทำไร่ ทำนา ไร่ข้าวโพด ไร่พริก และปลูกผักทอง เป็นต้น สำหรับการทำนาส่วนใหญ่ทำไว้กินภายในครอบครัว ซึ่งจะเหลือขายบ้างเป็นส่วนน้อย

กลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

(1) ตัวผู้ย้ายถิ่นเอง แบ่งเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ และกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ กลุ่มนี้รวมคนที่ต้องเสียเงินไปกับการสมัครไปทำงานแต่ไม่ได้ทำงานด้วย

คนที่ไปทำงานต่างประเทศแล้วประสบความสำเร็จ มีเงินเก็บกลับมาบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับการบริหารการเงินที่ได้มา ส่วนใหญ่ใช้นี้หมด สามารถตั้งตัวประกอบอาชีพหลังกลับได้แต่ในช่วงต้นแต่ก็ต้องลองผิดลองถูกกับการประกอบอาชีพ เช่น บางคนลงทุนซื้อกระบือมามาแล้วขายซึ่งมีทั้งคนที่ทำแล้วกำไร แต่บางคนทำขาดทุน พบว่าการปรับตัวด้านอาชีพของแรงงานคืนถิ่นต้องมียุทธศาสตร์ในการปรับตัวและลองผิดลองถูกกว่าจะลงตัวส่วนใหญ่ใช้เวลาถึง 3 ปีหลังกลับมา

เกือบทั้งหมดนำเงินมาสร้างบ้าน ซื้อมีที่ดินสร้างบ้านมากกว่าลงทุนสร้างรายได้ มีเพียงส่วนน้อยที่นำเงินซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อขยายพื้นที่ทำนา ทำไร่หรือทำสวน ลงทุนด้านการเพาะปลูก ทดลองการทำเกษตรที่ต่างจากเดิมเมื่อก่อนไปทำงานต่างประเทศ เช่น กลับมาทำเกษตรผสมผสาน ทำเกษตรด้วยปุ๋ยชีวภาพ ปลูกพริก ปลูกผัก ทำสวนลำไย เข้าที่ปลูกฟักทอง ซื้อมะม่วงมาเลี้ยงขายตอนโต เป็นต้น บางคนกลับมาประกอบอาชีพอิสระควบคู่กับการทำนาทำไร่อาชีพเก่าของครอบครัวไปด้วย อาชีพอิสระที่ว่า เช่น ซื่อและขายยาสูบ ซื่อ-ขายหอม กระเทียม ไอครีม หรือลงทุนซื้อเครื่องสีข้าวเพื่อรับจ้างสีข้าวในหมู่บ้าน ซื่อรถปิ๊กอัพเพื่อออกกรดยาของ เป็นต้น

กลุ่มนี้สามารถปรับตัวและได้รับการยอมรับจากชุมชนนับจากวันแรกที่กลับ แต่เป็นความยินดีที่เป็นอยู่เฉพาะในช่วงต้นของการกลับมาเท่านั้น จะคงอยู่นานแค่ไหนขึ้นกับการใช้เงินที่ได้มามีประสิทธิภาพ หรือเกิดผลประโยชน์ได้มากเพียงใด ส่วนใหญ่ภายใน 6 เดือนแรก จะพอเห็นได้ว่าจะสามารถประกอบอาชีพอยู่ที่ประเทศไทยได้หรือไม่ หรือต้องตัดสินใจไปต่างประเทศใหม่ พบข้อสังเกตว่าคนที่กลับมาแบบประสบความสำเร็จนอกจากจะอยู่ในชุมชนอย่างได้รับการยอมรับแล้วยังเห็นแนวโน้มว่าแรงงานคืนถิ่นมักจะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาของชุมชนมากกว่าผู้ที่กลับมาแบบมีปัญหา

คนที่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ เช่น มีปัญหากับนายจ้าง ประสบอุบัติเหตุถูกยุติสัญญาจ้างก่อนกำหนด กลุ่มนี้ไม่มีเงินเหลือเก็บกลับมาหรือยังใช้นี้ไม่หมด รวมทั้งคนที่ถูกหลอกเสียเงินไปแล้วแต่ไม่ได้ทำงาน พบว่ากลุ่มนี้เป็นหนี้ประมาณ 100,000-150,000 บาท/คน/ครั้ง เมื่อกลับเข้าสู่หมู่บ้านมักจะเก็บเนื้อเก็บตัว ไม่อยากพูดถึงเรื่องการไปทำงานต่างประเทศให้ใครฟัง แต่ผู้ประสบปัญหากลุ่มนี้ไม่ได้ต่อสู้ดิ้นรนมากนักที่จะเข้าไปเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากคิดว่าเป็นการไปแบบผิดกฎหมาย บางคนถูกหลอกซ้ำซ้อนจากความพยายามที่จะเสี่ยงไปทำงานต่างประเทศอีก ต้องเอาที่ดินแบ่งขาย ขายรถ ทรัพย์สินที่มีอยู่เท่าที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ บ้างต้องตกอยู่ในสภาพไม่มีที่ดินทำกิน ขาดเงินสำหรับลงทุน ต้องหันไปทำงานรับจ้างทั่วไป เพื่อประทังการดำเนินชีวิตไปวัน ๆ

และที่สำคัญจำนวนครั้งของการไปทำงานต่างประเทศ เช่น การไปครั้งที่ 2 หรือ ครั้งที่ 3 ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะถูกหลอกน้อยลง หรือจะประสบความสำเร็จมากขึ้นเพราะพบว่า บางคนไป 3 ครั้งแรกได้เงินเก็บ แต่ครั้งสุดท้ายกลับถูกหลอกหมดตัวเป็นหนี้เป็นสินตอนไปครั้งที่ 4 ก็มี

(2) ครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น คือ คู่สมรสและบุตร อาจมีปัญหากระทบกระทั่งกันง่ายขึ้นเพราะความห่างไกลกันหรือมีความไม่มั่นใจของคู่สมรสว่าอาจจะนอกใจโดยเฉพาะคนที่ขาดการติดต่อกับครอบครัวไป บางครอบครัวจบด้วยการหย่าร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับผู้ย้ายถิ่นก็ห่างเหิน เด็กบางคนถูกทิ้งไว้ตามลำพังกับปู่ย่า-ตายาย เด็กไม่ผูกพันกับพ่อ-แม่ เสียที่จะไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ผลการเรียนตก คบเพื่อนเที่ยวใช้เงินเก่ง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเด็ก ๆ มีส่วนที่จะได้รับผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศของผู้ใหญ่เช่นกัน

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาผลกระทบดังกล่าวเกิดขึ้นจากบุคคลหลายกลุ่มในหมู่บ้าน ครู กับคนรุ่นใหม่ที่เคยกลับจากต่างประเทศ ได้พยายามสร้างกิจกรรมเพิ่มรายได้ให้คนอยู่กับพื้นที่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น กิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีคนไปทำงานอยู่ต่าง

ประเทศ เชื่อมโยงกลุ่มเยาวชนกับผู้สูงอายุเพื่อเป็นการช่วยกันดูแลเด็ก ๆ ที่พ่อ-แม่ไม่อยู่ เช่น โครงการจดหมายข่าวที่ทำโดยกลุ่มเยาวชนถึงผู้ย้ายถิ่นที่กำลังทำงานอยู่ต่างประเทศ โครงการพี่สอนน้อง เป็นต้น

โอกาสและปัญหาของการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ กลุ่มแรงงานคนจีนยังเข้าไม่ถึงสวัสดิการของรัฐมากนัก แต่พยายามหาทางออกด้วยการสร้างสวัสดิการขึ้นมาเองในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

สวัสดิการที่แรงงานย้ายถิ่น และแรงงานคนจีนไทยควรได้รับทั้งจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ที่ปรับปรุงขั้นตอนการพิจารณาการกู้ที่ไม่ยุ่งยากยืดเยื้อมากนัก ให้ความเสมอภาคกับทุกคนไม่ว่าจะเป็นบริษัทจัดหางานหรือการกู้ของรายบุคคลที่ต้องการขอกู้เพื่อไปเป็นค่าดำเนินการไปทำงานต่างประเทศ
2. มาตรการคุ้มครองกรณีมีปัญหา ในต่างประเทศและที่มีผลหลังกลับมาแล้ว
 - 2.1 ตั้งสำนักงานแรงงานไทยในต่างประเทศให้เหมาะสมกับปริมาณและความรุนแรงของสภาพปัญหาที่แรงงานไทยในประเทศนั้น ๆ ประสบ ใช้การจ้างอาสาสมัครในพื้นที่ช่วยทำงานแทนการส่งเจ้าหน้าที่จากกระทรวงในประเทศไทยทั้งหมด จะช่วยลดค่าใช้จ่าย งบประมาณได้มาก และคนในพื้นที่ก็ทราบสภาพปัญหาได้ดี รวมทั้งภาษาในการสื่อสารก็ได้อยู่แล้ว
 - 2.2 การให้ความคุ้มครองและการช่วยเหลือที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังเป็นขั้นตอนการช่วยเหลือประสานงานจากประเทศที่มีปัญหาเพื่อส่งกลับสู่ภูมิลำเนา แต่กระบวนการฟื้นฟูสภาพจิตใจ ร่างกาย รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจ หนี้สินที่เกิดจากการสมัครไปทำงานต่างประเทศ ยังไม่มีมาตรการที่ชัดเจน ควรมีการประสานงานของหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจและร่างกาย และช่วยให้สามารถปรับตัวด้านการประกอบอาชีพหลังกลับ เพื่อจะได้ไม่ต้องดิ้นรน เสี่ยงกลับไปสู่วงจรหลอกลวงแรงงานไปทำงานต่างประเทศอีก และการคุ้มครองช่วยเหลือต้องครอบคลุมถึงคนที่ถูกหลอกที่ยังไม่ได้เดินทางไปทำงานแต่ถูกนายหน้าเอื้อนเชิดเงินหายไป เพราะกลุ่มนี้หลายคนถูกหลอกแบบหมดตัว ที่ดินหลุดจำนองพร้อมหนี้สินดอกเบี้ยสูง
 - 2.3 มีมาตรการป้องกันและบทลงโทษที่เด็ดขาดกับสายหรือนายหน้าเถื่อน ที่ชักชวนหลอกลวงคนไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะสายหรือนายหน้าที่รับเงินไปแล้วไม่รับผิดชอบตามข้อตกลงที่ให้ไว้เชิดเงินหนีไป และสาย นายหน้าที่ลักลอบพาคนไปทำงานแบบผิดกฎหมาย
3. รัฐควรสนับสนุนและส่งเสริมการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายของแรงงานย้ายถิ่นกันเอง เพื่อจะได้ช่วยเหลือกัน คุ้มครองสิทธิของแรงงานกันเอง เป็นที่ตรวจสอบข้อมูลข่าวสาร มีพลังในการเรียกร้องขอความเป็นธรรมและการช่วยเหลือ รวมทั้งการช่วยเหลือกันเองในการวางแผนประกอบอาชีพหลังกลับ

4. ขยายโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระที่แรงงานคั่นถิ่นสนใจและต้องการ เช่น การฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของธุรกิจ การประเมินตนเอง พัฒนาทักษะที่จำเป็น ติดตามให้คำปรึกษาแนะนำด้านอาชีพตั้งแต่ขั้นการหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจ จนกระทั่งธุรกิจดำเนินได้ด้วยตนเอง

บรรณานุกรม

- ธนาคารแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ, 2544
- สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2545